

R. G. Schwarzenberg:

ΠΟΛΙΤΙΚΗ ΚΟΙΝΩΝΙΟΛΟΓΙΑ Ι

Πορτσουπύτης, 1984

ε.μ.μ. 17-23, 68-75

I
ΕΙΣΑΓΩΓΗ

ΓΙΑ ΤΗΝ ΠΟΛΙΤΙΚΗ ΚΟΙΝΩΝΙΟΛΟΓΙΑ

Η αρχαιολογία των ανθρώπων επιστημών σπάνια είναι μια μάταιη άσκηση. Ιδίαιτερα όταν πρόκειται για την πολιτική κοινωνιολογία που είναι ταυτόχρονα, η πιο ηλικιωμένη και η πιο νέα από τις κοινωνικές επιστήμες. Η ιστορία της εξηγεί σε μεγάλο βαθμό τα σημερινά της προβλήματα.

ΤΜΗΜΑ I

ΙΣΤΟΡΙΑ ΤΗΣ ΠΟΛΙΤΙΚΗΣ ΚΟΙΝΩΝΙΟΛΟΓΙΑΣ

Στο επιστημολογικό ληξιαρχείο, η πολιτική κοινωνιολογία εμφανίζεται αργοκορημένα. Χωρίς θόρυβο, γεννιέται διακριτικά από μια τυχαία συνάντηση: ανάμεσα σ' έναν αμφισβητήσιμο νεολογισμό και σε μια παράδοση πολλών αιώνων. Γιατί, στην πραγματικότητα, είναι η πρώτη απ' όλες τις κοινωνικές επιστήμες που είδε το φως της ημέρας. Παράδοξα, η πολιτική κοινωνιολογία προηγείται της κοινωνιολογίας, ενώ στη συνέχεια λίγο έλειψε ν' απορροφηθεί απ' αυτή κατά τον 19ο αιώνα, και τελικά ξαναβρίσκει μια σχετική αυτονομία από τις αρχές αυτού του αιώνα.

§ 1.— Η ΠΟΛΙΤΙΚΗ ΚΟΙΝΩΝΙΟΛΟΓΙΑ ΠΡΙΝ ΑΠΟ
ΤΟΝ 19ο ΑΙΩΝΑ

1839. Στον 4ο τόμο του «Cours de Philosophie Positive», ο
Αυγουστος Κοντ δημοσιεύει τον όρο «κοινωνιολογία», για να

προσδιορίζει την *επιστήμη της κοινωνίας*, την επιστημονική μελέτη των κοινωνικών φαινομένων. Αλλά, πολύ πριν από τον 19ο αιώνα— που μ' αυτό τον τρόπο αντικρύζει τη γέννηση της κοινωνιολογίας— η πολιτική κοινωνιολογία ήδη υπήρχε. Είναι αλήθεια, χωρίς κανένα όνομα. Αλλά με τη συνειδηση του αντικειμένου της, της μεθόδου της και των νόμων της. Συνειδηση που αναπτύχθηκε σταδιακά από τρεις μεγάλους προδρόμους, που δημιουργούν πραγματικά την πολιτική κοινωνιολογία—ή την πολιτική επιστήμη (οι δύο όροι είναι *σχεδόν απόλυτα συνώνυμα*, βλ. παρακάτω). Αυτοί οι τρεις «στόλοι της σοφίας» στην κοινωνιολογία είναι ο Αριστοτέλης, ο Μαρτιάβελι και ο Μοντασκιά.

Α.— Ο ΑΡΙΣΤΟΤΕΛΗΣ (384-322 π.Χ.).

Με τον δικό του τρόπο, ο Αριστοτέλης κάνει ήδη πολιτική κοινωνιολογία, και όχι πια—ή όχι πια μόνο— πολιτική φιλοσοφία. Ο φιλοσοφικός στοχασμός του θεμελιώνεται, πράγματι, στην *έξταση των υπαρκτών συμπεριφορών* και της κοινωνικής πραγματικότητας. Σηριάζεται σε συγκεκριμένες έρευνες, μεγάλης ποικιλίας και έκτασης, τις οποίες διεξήγαγε με πνεύμα επιστημονικής παρατήρησης.

Αντίθετα από τους προγενεστέρους του—και ιδιαίτερα από τον Πλάτωνα— ο Αριστοτέλης δεν εφαρμόζει μια μέθοδο αφηρημένη και απαγωγική, αλλά συγκεκριτική και επαγωγική. Την πολιτική του θεωρία («*Τα Πολιτικά*»), τη στηρίζει με τη συστηματική μελέτη των υπαρχόντων πολιτικών καθεστώτων, με την έκδοση—από τον ίδιο ή τους μαθητές του— μιας σειράς μονογραφιών σχετικά με τα πολιτεύματα 158 ελληνικών και ξένων πόλεων, από τις οποίες μία μόνο («*Η Αθηναίων Πολιτεία*») έφτασε μέχρι εμάς.

Αυτή η εμπειρική παρατήρηση των κοινωνικών γεγονότων είναι κερφαλαιώδους σημασίας. Αλλά, το διανοητικό διάβημα του Αριστοτέλη παραμένει πάνω απ' όλα φιλοσοφικό. Ως εκ τούτου, το σύνολο ανάμεσα στην ηθική και στην πολιτική δε διαγράφεται πάντοτε με σαφήνεια.

Β.— Ο ΜΑΚΙΑΒΕΛΙ (1469-1527)

Μόλις στην αρχή της, η πολιτική επιστήμη δεν ξαναγεννιέται πραγματικά παρά στο τέλος του Μεγάλου, με τον Μαρτιάβελι, σε δύο θεμελιώδη έργα: «*Λόγοι περί της πρώτης δεκατίας του Τζου Λιβίου*» που ολοκληρώθηκε στα 1520, και προπάντων «*Ο Ηγεμόνας*», που γράφτηκε στα 1513 και δημοσιεύτηκε στα 1532¹. Αυτό το περιστασιακό έργο, που ο αυλικός αυτός το αφιερώνει στον Αυρέντιο τον 2ο των Μεδίκων για να ξαναποκτήσει την εύνοιά του, αποτρέπει ταυτόχρονα, μια επιστημολογική περιπέτεια. Δημιουργεί πραγματικά την πολιτική επιστήμη, δίνοντάς της το αντικείμενό της, τη μέθοδό της και σχεδόν τους νόμους της.

1ο. Το αντικείμενο της πολιτικής επιστήμης. — Ορίζοντας την πολιτική επιστήμη ως επιστήμη του *κράτους* ή ως επιστήμη της *έξουσίας*, ο Μαρτιάβελι της δίνει το αντικείμενό της. Δημιουργεί ένα νέο επιστημονικό κλάδο, εφόσον περιορίζεται στη μελέτη ενός νέου αντικειμένου, σαφώς καθορισμένου. Αυτός ο περιρισμός του αντικείμενου είναι ουσιαστικός για τη δημιουργία κάθε επιστήμης. «*Ο Ηγεμόνας*» θεμελιώνει την αυτονομία της πολιτικής γνώσης.

Ο Μαρτιάβελι γράφει σε μια παραχώραν εποχή, κατά την οποία, πάνω στην παρακμή της Παπισμής και της Αυτοκρατορίας, πάνω στα ερείπια της φεουδαρχίας, οικοδομούνται τα πρώτα εθνικά κράτη (Αγγλία, Γαλλία, Ισπανία). Το κράτος είναι το κεντρικό αντικείμενο της μελέτης του. Δημιουργεί τόσο την έννοια όσο και τον όρο, χρησιμοποιώντας, ήδη από τις πρώτες γραμμές του «*Ηγεμόνα*», τη λέξη «*κράτος*» με τη σύγχρονη έννοιά του.

Αλλά αν το κράτος αποτελεί το μόνιμο πλαίσιο ανάλυσης, ο στοχασμός οδηγεί, μέσα στους κόλπους αυτού του κράτους, στην κατάκτηση και την άσκηση της *έξουσίας*. «*Ο Ηγεμόνας*» είναι μια έρευνα για την εξουσία, την κατάληγής της, τη διατήρησή της, την αύξησή της, την ανώλειά της. Είναι μια κλινική μελέτη της

(1) Βλ. τη νέα έκδοση του «*Ηγεμόνα*», με παρουσίαση του R.G. Schwarzenberg (Συλλογή «*Pour la Politique*», Seigners, 1972)

έξουσίας, της αυτονομίας και της παθολογίας της. Σπάνια η πολιτική επιστήμη θα εμφανιστεί τόσο καθαρά ως η επιστήμη της εξουσίας.

20. Η μέθοδος της πολιτικής επιστήμης. — Επικαιρότητα του αντικειμένου. Αλλά επικαιρότητα επίσης και του εγχειρήματος. Ο Μακιαβέλι ολοκλήρωνει το έργο με το οποίο περνάμε από την πολιτική φιλοσοφία στην πολιτική επιστήμη. Και αυτό το έργο είναι ένα μεθοδολογικό έργο.

Γιατί, βγαίνοντας από το Μεσαίωνα, θα έπρεπε να αντιδράσει κανείς ενάντια σε ένα δικό φορτίο. Από τη μια, ένα μείγμα ανάμεσα στην ανάυση των αντικειμενικών γεγονότων και στην επιβεβαίωση κανονιστικών αρχών, ανάμεσα σε «κρίσεις της πραγματικότητας και σε αξιολογικές κρίσεις», όπως θα πει ο Ντερκάμ. Από την άλλη, η πρωτοκαθέδρια της α priori συλλογιστικής και της επαγωγικής μεθόδου πάνω στην παρατήρηση και την επαγωγική μέθοδο. Με δυο λόγια, θα έπρεπε να επιβληθεί ο μεθοδολογικός θετικισμός και αντικειμενισμός.

— Κατά το Μεσαίωνα, ο επιστημονικός υπερβάλλισμός της θεολογίας είχε κάμει την κοινωνική φιλοσοφία αντανάκλαση της θρησκείας και της ηθικής. Η Αναγέννηση είναι καταρχήν η αναγέννηση του κριτικού πνεύματος, η διανοητική χειραφέτηση, ο διαχωρισμός του θείου και του ανθρώπινου. Επιδέχεται εγκατάλειψή η «Πολιτεία του Θεού» και ολόκληροι αιώνες πολιτικού αυγουστινισμού. Με τη σειρά του ο Μακιαβέλι δώχνει τη μεταφυσική και την ηθική από τις κοινωνικές επιστήμες.

Το εγχείρημά του είναι «θετικό», με την έννοια που θα το συλλάβει ο Δύγουστος Κοντ. Αποκόβει την πολιτική επιστήμη από τη θεολογία. Την απελευθερώνει από τη θρησκεία και από τη μεταφυσική. Ο Μακιαβέλι υιοθετεί τη στάση του παρατηρητή κι όχι του φιλοσόφου του μάρτυρα κι όχι του δικαστή. Ο Μακιαβέλι ζωγραφίζει τους πολιτικούς άνδρες όπως είναι κι όχι όπως θα έπρεπε να είναι.

«Ο Ηγεμόνας» είναι μια διατίτωση, μια επιμηγορία. Θεμελιώνει τη θετικιστική πολιτική επιστήμη. Η πολιτική επιστήμη γίνεται περιγραφικός και όχι πια κανονιστικός κλάδος.

Εκφράζεται στην οριστική κι όχι στην προστακτική. Διαπιστώνει και δεν εκφέρει πια αξιολογικές κρίσεις.

— Ο Μακιαβέλι αντιδρά ακόμη ενάντια σ' ένα δεύτερο συμπληρωματικό φορτίο. Γιατί οι σχολαστικές μέθοδοι του Μεσαίωνα είχαν επιβάλει την κυριαρχία του αυταγωγικού συλλογισμού πάνω στην παρατήρηση των γεγονότων. Είχαν ενοώσει τον αφηρημένο λογικισμό, το παιχνίδι των καθαρών ιδεών, την α priori συλλογιστική.

Ο Μακιαβέλι, αντίθετα, σπουδάζει στο σχολείο των γεγονότων. Αντικαθιστά τον καθαρό συλλογισμό με την άμεση παρατήρηση. Ο φλαφρεντινός γραμματικός μελετά την κοινωνική πραγματικότητα, όπως μελετά ο σύγχρονός του Ντα Βίντσι τη φυσική πραγματικότητα: σαν ένα αντικείμενο. Μελέτη *αντικείμενη*, που δεν τροχοπεδείται από καμιά θρησκευτική ή μεταφυσική προκωλύση, από κανέναν αφηρημένο και λογικό α-πριόρισμό. «Μου φάνηκε πιο σωστό να περιγράψω την αληθινή πραγματικότητα του πρώτου (verita effettuale della cosa) κι όχι τη φανταστική» («Ο Ηγεμόνας», XV).

Η πολιτική μελέτη οφείλει να στηρίζεται στα γεγονότα. Να βασίζεται στην παρατήρηση, στη σύγκριση, στην επαγωγή. Κάνοντας το αυτό, ο Μακιαβέλι ξεναουσαντά το εγχείρημα του Αριστοτέλη. Αλλά, αυτός, αποκόβει οριστικά την πολιτική επιστήμη από τη φιλοσοφία.

30. Οι νόμοι της πολιτικής επιστήμης. — Τέλος, ο φλαφρεντινός εξάγει από το πλήθος των γεγονότων που παρατηρεί, σχέσεις, στόμφοι, σημασιολογικές αλληλουχίες. Προσπαθεί πάντοτε να αντλήσει από μια σειρά γεγονότων γενικεύσεις, να ανακαλύψει τους «νόμους» που συνδέουν και ερμηνεύουν τα συμβάντα. Δηλαδή θεμελιώνει την έννοια του κοινωνιολογικού νόμου, *νόμου* — επιστημονικού κι όχι ηθικού — που διέπει τα κοινωνικά γεγονότα.

F.— Ο ΜΟΝΤΕΣΚΙΕ (1689-1755)

Με τη δική του σειρά ο Μοντεσκίε δημιουργεί σημαντικό έργο με «Το πνεύμα των νόμων» (1748). Επιχειρεί σ' αυτό μια ευρεία

έρευνα σχετικά με τους νόμους, οι νομικά και πολιτικά συστήματα των διαφόρων χωρών. Κάθε νόμος, έστω και εξόφθαλμα αυθαίρετος, δεν οφείλεται στην τύχη, στο καπρίσιο των ανθρώπων ή στη δράση της Θείας Πρόνοιας. Έχει τον δικό του λόγο ύπαρξης. Βρίσκει την αιτία του μέσα στο πλαίσιο (πολιτικό καθορισμός, θρησκεία, κλίμα, κληρονομιά, φύση του εδάφους, κτλ.) ή στη σχέση του με τους άλλους υπάρχοντες νόμους.

«Οι νόμοι, με την πιο ευρεία σημασία του όρου, είναι οι αναγκαίες σχέσεις που απορρέουν από τη φύση των πραγμάτων» (τόμος I, κεφ. I). «Έχω διαπιστώσει ότι κάθε ιδιαίτερος νόμος συνδέεται με κάποιον άλλο, ή εξαρτάται από κάποιον άλλο πιο γενικό» (Πρόλογος).

Το Κράτος σαν ολότητα. — Ο Λουί Αλτουσιέρ («Μοντασκοιέ. Η Πολιτική και η Ιστορία», 4η έκδοση, 1974) το υπογράμμισε: ο Μοντασκοιέ αντιλαμβάνεται το Κράτος σαν μια δομή, δηλαδή σαν μια ολότητα. Γι' αυτόν «το Κράτος είναι μια πραγματική ολότητα: όλες οι λεπτομέρειες της νομοθεσίας του, των θεσμών του και των εθίμων του δεν είναι παρά το αποτέλεσμα και η αναγκαία έκφραση της εσωτερικής του ενότητας» (σελ. 48). Αντί να αναλύει ξεχωριστά τα διάφορα στοιχεία της κοινωνίας, ο Μοντασκοιέ εννοεί να συλλάβει το σύνολο, να ερμηνεύσει τα τμήματά με βάση το όλο. Γιατί η ολότητα δεν μπορεί να γίνει αντιληπτή με βάση τα υπομοναχικά στοιχεία της. Πρέπει αντίθετα, να αρχίσουμε από το σύνολο για να μελετήσουμε τα επιμέρους στοιχεία.

Έτσι, θεωρώντας την πολιτική και κοινωνική πραγματικότητα σαν μια ολότητα, ο Μοντασκοιέ εξαγγέλλει ήδη τις έννοιες του κοινωνικού συστήματος και της κοινωνικής δομής. «Λέμε ότι υπάρχει δομή (με την πιο γενική μορφή της), όταν τα επιμέρους στοιχεία είναι ενωμένα σε μια ολότητα και παρουσιάζουν ορισμένες ιδιότητες ως ολότητα και όταν οι ιδιότητες των στοιχείων εξαρτώνται, απόλυτα ή εν μέρει, από τα χαρακτηριστικά της ολότητας» (Ζ. Πιαζέ).

Οι Νόμοι. — Ολότητα, διασυνδέσεις, σύνολο σχέσεων: ο Μοντασκοιέ ξαναβρίσκει και αναπτύσσει τη θεμελιώδη διαίρεση: τα κοινωνικά γεγονότα συνδέονται μεταξύ τους με αντικειμενικούς δεσμούς. Ως εκ τούτου, η κοινωνική επιστήμη μπορεί να συσταθεί.

Επομένως, είναι δυνατό να πάρουμε την κοινωνία, στον ίδιο βαθμό με τη φύση, ως αντικείμενο μελέτης. Κι αυτή επίσης υπακούει σε νόμους, με την επιστημονική έννοια του όρου, που εκφράζουν δυναμικές κανονικότητες. Υπάρχουν αιτιακοί νόμοι που ερμηνεύουν, συνδέουν και συντονίζουν τα κοινωνικά γεγονότα.

Οφείλουμε να μπορούμε να ανακαλύψουμε, να συνάγουμε και να επαληθεύσουμε αυτούς τους κοινωνικούς νόμους. Να κάνουμε την πολιτική επιστήμη μια νομοθετική επιστήμη. Με μια δριπλή προϋπόθεση: Καταρχήν, να εγκαταλείψουμε την α priori συλλογιστική για χάρη της παρατήρησης των γεγονότων: «Δεν άντλησα καθόλου τις αρχές μου από τις προκαταλήψεις μου, αλλά από τη φύση των πραγμάτων» (πρόλογος στο «Πνεύμα των νόμων»). Στη συνέχεια, να συμπεριφερθούμε σαν μάρτυρας που διαπιστώνει γεγονότα, και όχι σαν ηθικολόγος που εκφέρει αξιολογικές κρίσεις: «Εδώ λέγεται αυτό που είναι, και όχι αυτό που πρέπει να είναι» (βιβλίο 4ο, κεφ. II).

§ 2.— Η ΚΟΙΝΩΝΙΟΛΟΓΙΑ ΜΕΤΑ ΤΟΝ 19ο ΑΙΩΝΑ

Ο κοινωνιολογικός σχετικισμός και εμπειρισμός του Μοντασκοιέ, που ερχόταν μετά την «κοινωνική φυσική» του Χομπς (1588-1679) και του Σπινόζα (1632-1677) και μετά τις εργασίες του Λάμπριντς (1646-1716) και τις αντιστοιχίες του Λοκ (1632-1704), άνοιξαν λοιπόν το δρόμο σε πρωτότυπες έρευνες. Πρέπει, ωστόσο, να περιμένουμε τον 19ο αιώνα, για να δούμε να επιβεβαιώνεται δυναμικά η τάση για αντικειμενικές έρευνες στις κοινωνικές επιστήμες. Μόνο η πολιτική οικονομία γνωρίζει μια αξιοσημείωτη ανάπτυξη από το δεύτερο μισό του 18ου αιώνα, με τους φυσιοκρίτες στη Γαλλία και τον Άνταμ Σμιθ (1723-1790) στη Μεγάλη Βρετανία και κυρίως αργότερα, στην ίδια αυτή χώρα, με τον Μάθθους (1776-1834) και τον Ρικάρντο (1772-1823) από τις αρχές του επόμενου αιώνα.

Αλλά ο 19ος αιώνας θα γνώριζε τα πρώτα βήματα και στη συνέχεια την ανάπτυξη της κοινωνιολογίας.

Πολιτική κοινωνιολογία ή πολιτική επιστήμη.— Όσο διαφο-
ρετικές κι αν είναι σήμερα, οι δύο φορές κοινωνικές επιστήμες,
μοιράζονται αστόσο ένα κοινό αντικείμενο —τη μέγιστη της
κοινωνίας, των κοινωνικών φαινομένων— και συμμετέχουν, σαν
τέτοιες, στο ίδιο επιστημονικό διάβημα. Γι' αυτό και η έκφραση
«πολιτική κοινωνιολογία» φαίνεται προτιμότερη από τον τίτλο
«πολιτική επιστήμη» ή ακόμα «πολιτολογία».

Είδημα, αυτές οι διατοπώσεις είναι *συνώνυμες*. Παρρητήριο
στην ίδια έρευνα, όπως σημειώνουν ο Ράινχαρντ Μπέντλντ και ο
Στίβουρ Μάρτιν Λίμπερ («Political Sociology, Current Sociology»,
τομ. VI, Νο 2, 1957), ο Μορίς Ντιβέρζέ («Sociologie de la Politique»,
1973, σελ. 5) ή ο Ράιμον Λρόν. Ο τελευταίος γράφει κομμάτι σωστά:

«Όντως, θα μπορούσαμε να πούμε ότι η πολιτική επιστήμη
θεωρημένη σφαιρικά, συγχέεται με την πολιτική κοινωνιολογία, είναι το
πολιτικό κείμεμα της κοινωνιολογίας. Πέρα κοινού συχνά όμως υφίστανται,
στις Ηνωμένες Πολιτείες ή στη Γαλλία, διαφορές στην εκπαίδευση και
στις συμπεριφορές, ανήματα στους πολιτικούς επιστήμονες και στους
κοινωνιολόγους. Οι πρώτοι, στις Ηνωμένες Πολιτείες, δεν έχουν πάντοτε
μία καθαρά κοινωνιολογική εκπαίδευση στη Γαλλία προέρχονται συχνά
από Νομικές σχολές. Στα αμερικανικά πανεπιστήμια, η πολιτική επιστήμη
και η κοινωνιολογία αποτελούν η καθένα ένα διαφορετικό «τομέα».
Τέλος, ο κοινωνιολόγος μένει περισσότερο στο να αντιμετωπίζει τις
κοινωνικές πραγματικότητες σε σχέση με το σύνολο της κοινωνίας». («Η
πολιτική κοινωνιολογία», στη Revue de l'Enseignement Supérieur, 1965,
Μο 1, σελ. 21).

Επρόκειται λοιπόν για διακρίσεις, για σχέδον εδιόρτατες
διαφορές. Αλλά η υπαρέη τους —έτσι και εύθραυστη— μας
παρακινεί να προτιμήσουμε την έκφραση «πολιτική κοινωνιολο-
γία» από την έκφραση «πολιτική επιστήμη». Πράγματι, στην
Ευρώπη, οι λεγόμενες έρευνες «πολιτικής επιστήμης» διεξήχθησαν
συχνά από ερευνητές, των οποίων η βασική εκπαίδευση ήταν
νομική. Αυτοί οι νομικοί του δημόσιου δικαίου, οι «δημο-
σιολόγοι», εκδήλωναν μια ορισμένη τάση απομονωμένης μελέ-
της των πολιτικών φαινομένων, περιορίζοντας τις επαφές με
άλλες κοινωνικές επιστήμες. Αντίθετα, η έκφραση «πολιτική
κοινωνιολογία» συμβολίζει την πρόθεση να σταματοποιήθηκαν τα
πολιτικά φαινόμενα μέσα στο σύνολο των κοινωνικών φαινομένων,
να καταργηθούν τα σύνορα ανάμεσα στους διάφορους κλάδους, για
να τονισθεί η βαθιά ενότητα των διάφορων κοινωνικών επιστημών.
Επιτέδον, η έκφραση αυτή επικερέζει τη θέληση χρησιμοποιήσης
μίας κοινωνιολογικής —δηλαδή επιστημονικής— μεθοδολογίας
και την εγκατάλειψη της αφηρημένης και αποχρωματικής, ουλογι-
στικής.

Το αντικείμενο της πολιτικής κοινωνιολογίας. — Γι' αυτόν το
δινάο λόγο, η έκφραση «πολιτική κοινωνιολογία» είναι προτιμώ-
τερη. Δείχνει σωστά ότι η πολιτική κοινωνιολογία αποτελεί ένα
κλάδο της κοινωνιολογίας, μια ιδιαίτερη κοινωνική επιστήμη, που
μελέτά ορισμένα κοινωνικά φαινόμενα: τα πολιτικά φαινόμενα.
Αλλά τι είναι ένα πολιτικό φαινόμενο; Σ' αυτό το σημείο υπάρχουν
διαφωνίες. Με βάση αυτή τη διαφωνία για το ίδιο αντικείμενο της
επιστήμης, υπάρχουν δύο, τουλάχιστον, μεγάλες αντίληψεις της
πολιτικής κοινωνιολογίας.

Η πολιτική κοινωνιολογία, επιστήμη των κινήσεων. — Η πρώτη
αντίληψη —που είναι και η πιο παλιά— συνδέεται με την
ετυμολογία της λέξης «πολιτική». Η «πόλις» είναι, σήμερα, το
Κράτος. Ο Αιτρέ (Littré) εξάλλου, ορίζει την πολιτική ως
«επιστήμη της διακυβέρνησης των κρατών». Η πολιτική
κοινωνιολογία —ή η πολιτική επιστήμη— θα έχει λοιπόν ως
αντικείμενο μελέτης το κράτος. Θα είναι η επιστήμη του κράτους.

Στη Γαλλία, αυτή η αντίληψη βρήκε ως υπερασπιστές της τον
κοσμήτορα G. Dany («Elements de Sociologie», τομ. I, «Politique
κοινωνιολογία», 1924) και τον πρύτανη M. Pielot («La Conception
Française de la Science Politique», μαθήματα πολιτικής επιστήμης
που παραδόθηκαν στη Νομική σχολή του Παρισιού, στα 1956-1957.

πολυγραφημένα από τη Νομική σχολή του Παρισιού). Βρήκε επίσης οπαδούς στην Ελβετία — με τον Marcel Bridel — και προκάνταν στο Βέλγιο — με τον Jean Dabin. Υποστηρίχθηκε επίσης από κοινωνιολόγους της ΕΣΣΔ και των λαϊκών δημοκρατιών. Τέλος, ακόμη και μερικοί άγγλοι και αμερικανοί συγγραφείς, σε ρήξη με την κυρίαρχη άποψη, συνεχίζουν να υποστηρίζουν αυτήν την παραδοσιακή θέση της πολιτικής επιστήμης, ως επιστήμης του κράτους: οι R.H. Soltan, A. De Gracia, R.G. De Geffel, J.S. Roncek και G. De Hazar.

Οι υποστηρικτές αυτής της περιοριστικής άποψης αποφεύγουν γενικά την έκφραση «πολιτική κοινωνιολογία». Προτιμούν να μιλήσουν για «πολιτική επιστήμη», ή για «πολιτολογία» (συστηματική γνώση του κράτους, από το «πόλις» = πολιτεία, κράτος και «λόγος») ή για «κρατολογία» όπως ο Marcel de Bigne de Villeneuve.

Οπίσθο, οι υποστηρικτές αυτής της παραδοσιακής αντίληψης κινούνται σε μεγάλο βαθμό την ανάγκη να διευρύνουν το πεδίο μελέτης τους πέρα από τα αυστηρά κρατικά φαινόμενα. Έτσι ο Marcel Predat (ό.π.), αν και ορίζει την πολιτική επιστήμη ως «τη γνώση μόνο του κράτους», σπεύδει να διευκρινίσει: «γνώση *ολόκληρου του κράτους*». Περιλαμβάνει μέσα στην ανάληψή του «την ολότητα των κρατικών ποικιλιών» (το κράτος αντιμετωπίζεται σε όλες τις συνταγματικές και ιστορικές μορφές του, σε όλες τις λεγόμενες «διεθνείς» προεκτάσεις του, σε όλες τις απειλές μορφές του, όπως η ημι-κυριαρχία, σε όλα τα προκρατικά όργανά του) και «την ολότητα των κρατικών συνιστωσών» (έδαφος, πληθυσμός, εξουσία).

Η παλαιότερη κοινωνιολογία, επιστήμη της εξουσίας. — Παρά τις προεκτάσεις αυτές για να αναλυθεί ή να βαθύνει η προηγούμενη θέση, σήμερα η κλεισιμότητα των συγγραφέων υποστηρίζει μια πιο σύγχρονη, πιο ρεαλιστική και λιγότερο τυπική αντίληψη. Η πολιτική κοινωνιολογία είναι η επιστήμη της εξουσίας (εξουσίας, δικτατορίας, διακυβέρνησης) μέσα σε οποιαδήποτε ανθρώπινη

(30) Bl. M. de la Bigne de Villeneuve, «Une science nouvelle, la statologie» στο «L' Egypte contemporaine, Revue de la société royale d' économie politique, de droit, de statistique et de législation», 1925. Παρβλ. τον όρο Πολιτολογία, δόκτιμο στα Ελληνικά πανεπιστήμια (ΣΕ).

κοινωνία, και όχι μόνο μέσα στην κριτική κοινωνία. Μέσα σε κάθε ανθρώπινη ομάδα, πράγματι, συναντάται αυτό που ο Λεόν Ντυκί ονόμαζε διάκριση «κυβερνώτων» και «κυβερνωμένων». Το φαινόμενο της εξουσίας δε χαρακτηρίζεται μόνο το κράτος συναντάται μέσα σε κάθε «κοινωνική οργάνωση», ακόμη και στην πιο ελάχιστη (επιχείρηση, πανεπιστήμιο, κομμουνικός και συνδικαλιστικός πυρήνας, κτλ.). Η αντίληψη αυτή που αποσπαστήθηκε κατά το μεσοπολεμικό διάστημα από τους Ζαρλ Μπριερ, Χάρολντ Λόουουελ και Τζορτζ Κιτλιντλ και η οποία κίνησε την *εξουσία* κεντρική έννοια της πολιτικής κοινωνιολογίας, είναι, σήμερα, το πιο διαδοχμένο. Στη Γαλλία, για παράδειγμα, υποστηρίζεται από τους Ραϊμόν Αρόν, Ζορζ Μπριερτό, Μορίς Μπριερτό και Ζορζ Βεντέλ.

Η ουσία της διαμάχης και τα όριά της. — Αυτή η αντίθεση των δύο κύριότερων αντίληψεων πηγάζει, κατά μάλλον, από μια διαφορετική αντίληψη το κράτος-έθνος είναι μια ουσία ιδιαιτέρως φησής. Κάτοχος της κυριαρχίας και της δημόσιας ισχύος, το κράτος αποτελεί ένα είδος τέλειος κοινωνίας. Αντίθετα, για τους οπαδούς της δεύτερης θέσης, η εξουσία μέσα στο κράτος δεν είναι διαφορετικής φύσης απ' ό,τι είναι μέσα στις άλλες κοινωνικές οργανώσεις. Η δεύτερη αυτή αντίληψη βάσει τέλος στη μυθική και ιδεαλιστική αντίληψη του κυρίαρχου κράτους, τέλειος κοινωνίας και μόνου κεντρώου του «imperium». Αυτή η ρεαλιστική απομυθοποίηση είναι αυτήρια. Επιπλέον, αποφεύγει να πέσει στις υπερβολές του φορμαλισμού και του νομικισμού, που συνδέονται με την έννοια του κράτους.

Αλλά δε θα έπρεπε να υπερεκτιμάται το μέγεθος αυτής της διαφωνίας. Ήγουντα, πρέπει να μελετηθεί το φαινόμενο της εξουσίας πάνω του όπου εκδηλώνεται· αλλά παραμένει γεγονός ότι εκδηλώνεται με τη μεγαλύτερη τελειότητα και ευρύτητα μέσα στο κρατικό πλαίσιο. Θα έπρεπε να διακρίνουμε μια μακροκοινωνιολογική πολιτική επιστήμη της εξουσίας μέσα σ' ολόκληρη την

(31) Bl. *Idéalisme*, C. Merriam, «Political Power», Νέα Υόρκη, 1934. G. Catlin, «The Science and Method of Politics», Νέα Υόρκη, 1926, και το «The Principles of Politics», Νέα Υόρκη, 1930.

κοινωνία: συνολικά και μια μικροκοινωνιολογική πολιτική, επιστημη της εξουσίας μέσα στις ιδιαίτερες κοινωνίες.

Συνοπτικά, η *πολιτική κοινωνιολογία* είναι ο κλάδος των κοινωνικών επιστημών που μελετά τα φαινόμενα της εξουσίας, με δεδομένο ότι οι πιο φανερές εκδηλώσεις της εξουσίας δημιουργούνται μέσα στο κρατικό πλαίσιο, αλλά ότι δημιουργούνται επίσης και άλλες μέσα σε πιο περιορισμένα πλαίσια.

Θα ήταν λοιπόν μάταιο να σφυρηλατήσουμε άλλα κριτήρια πολιτικής κοινωνιολογίας, που θα την προσδιόριζαν ως «επιστημη των πολιτικών σχέσεων» (P. Duclos, «L' Inrrouvable. science politique», Dalloz, 1949, XL), ως την επιστημη της εξουσιαστικής διανομής των αξιών μέσα σε μια κοινωνία» (Nt. Tστον, «The Political System», 1953), ως τη μελέτη «του συνόλου των διαδικασιών μέσω των οποίων μια κοινωνία πραγματοποιεί — είτε δεν πραγματοποιεί — τη συναινεσή της» (F. Bourricaud, «Science Politique et Sociologie», RFSF, 1958, σελ. 249-276), κτλ. Αξίζει περισσότερο να ορίσουμε την πολιτική κοινωνιολογία μέσω αυτού που κάνει μάλλον, παρά μέσω αυτού που είναι, με την ύπαρξή της παρά με την ουσία της.

Ο κατάλογος των θεμάτων που μελετά η ^{πρωτινω} κοινωνιολογία. — Ελδίζει ενός κριτηρίου που να συγκεντρώνει την ομοφωνία, φαίνεται πιο εξυτηρητικό να καταστρώσουμε, με ρεαλισμό, τον *κατάλογο των θεμάτων* που σχηματίζουν κατά κύριο λόγο το πεδίο εξερευνήσης της πολιτικής επιστήμης. Αυτό ακριβώς έκαναν, στα 1950, οι ειδικοί της Unesco, δημιουργώντας την ακόλουθη διάταξη, αρθρωμένη σε τέσσερις μεγάλες ενότητες:

- «1ο. Η πολιτική θεωρία:
- α) Η πολιτική θεωρία
 - β) Η ιστορία των ιδεών
- 2ο. Οι πολιτικοί θεσμοί:
- α) Το σύστημα
 - β) Η κεντρική κυβέρνηση
 - γ) Η περιφερειακή και τοπική κυβέρνηση
 - δ) Η δημόσια διοίκηση
 - ε) Οι οικονομικές και κοινωνικές λειτουργίες της κυβέρνησης
 - ς) Οι πολιτικοί θεσμοί συγκριτικά.

3ο. Κόμματα, ομάδες και κοινή γνώμη:

- α) Τα πολιτικά κόμματα
 - β) Οι ομάδες και οι ενώσεις
 - γ) Η συμμετοχή του πολίτη στη διακυβέρνηση και στη διοίκηση
 - δ) Η κοινή γνώμη
- 4ο. Οι διεθνείς σχέσεις:
- α) Η διεθνής πολιτική
 - β) Η πολιτική και η διεθνής οργάνωση
 - γ) Το διεθνές δίκαιο.

Από τη δική τους πλευρά, στα 1957, μέσα στο «Political Sociology» οι P. Μέντις και Σ. Μ. Αϊρσετ έδωσαν έναν πιο συμπυκνωτικό κατάλογο. Έγραψαν: «Η πολιτική κοινωνιολογία περιλαμβάνει μελέτες για:

1. Την εκλογική συμπεριφορά (έρευνα των θέσεων και των γνώμών)
2. Τη διαδικασία λήψης πολιτικών αποφάσεων (Political Decision-Making)
3. Τις ιδεολογίες των πολιτικών κινημάτων και των ομάδων συμπεριόντων
4. Τα πολιτικά κόμματα, τις εθελοντικές ομαδοποιήσεις, το πρόβλημα της ολιγαρχίας
5. Την «κυβέρνηση» (Government) και τα προβλήματα διοίκησης.

Αυτός ο κατάλογος, που δεν εξαντλεί το θέμα, αντανακλά πετυχημένα τις κύριες ενασχολήσεις της πολιτικής έρευνας στο τέλος της μεταγβιοριστικής εποχής. Σε σχέση με την εποχή αυτή η εμπάδυνση και η διεύρυνση² έγιναν κυρίως προς τις ακόλουθες κατευθύνσεις:

— συλλογή και ανάλυση των πολλαπλών *δεδομένων* σε πολλαούς κλάδους.

— ανάπτυξη των μελετών της *πολιτικής συμπεριφοράς* (θέσεις, κουλτούρα, *πολιτικές κοινωνικοποιήσεις*, κτλ.), με τη βοήθεια της (32) Ο κατάλογος των θεμάτων που συζητήθηκαν από «ομάδες ειδικών» στο VIIIο παγκόσμιο Συνέδριο πολιτικής επιστήμης (31 Αυγούστου-5 Σεπτεμβρίου 1970) φωτίζει καλά αυτό το ευρύ άνοιγμα της βεντάλιας όσον αφορά την πολιτική έρευνα σήμερα. Περιελάμβανε, πράγματι, τα έντεκα ακόλουθα θέματα: ευρωπαϊκή ενωποίηση, συγκριτική μελέτη των ^{αικών} πολιτικών διατρωφικοί πόροι και πολιτική ψυχολογία και πολιτικές

ψυχολογίας και της κοινωνικής ψυχολογίας.

— ανάπτυξη των μελετών της *διαδικασίας λήψης αποφάσεων*, με πολύ αξιόλογες προόδους στην τυποποίηση και στη μαθηματικοποίηση.

— πολυαπλοασιασμό των *μαθηματικών μοντέλων* και των εφαρμογών της θεωρίας των παιγνίων (βλ. παρακάτω).
— ανάπτυξη των μελετών πάνω στην *επικοινωνία*.

— μελέτη των *πολιτικών πλευρών της λειτουργίας των ομάδων*: πολιτικών κομμάτων, ομάδων συμφορώντων (η παρατήρηση των οποίων γνωρίζει μια σχετική παρακμή), αλλά επίσης και οικογενειών, εκκλησιών, επιχειρήσεων, κτλ.

— επεξεργασία των *θεωρητικών σχημάτων*: επικαιροποίηση και εφαρμογή των νέων *προσεγγίσεων* (συστηματική ανάλυση, λειτουργική ανάλυση, προσέγγιση μέσω της κυβερνητικής, κτλ.).

— ανάπτυξη της μελέτης των *δεθνών σχέσεων* και λαμπρές προόδοι των μελετών της «*συγκριτικής πολιτικής*» (Comparative Politics) η προβληματική και η μεθοδολογία της οποίας κέρδισαν μια πολύ μεγάλη ζωτικότητα με τις εργασίες που διεξήχθησαν υπο την αιγίδα της Committee on Comparative Politics, με πρόεδρο τον Γκάμπριελ Όλμοντ και στη συνέχεια τον Lucian Pye (βλ. παρακάτω).

— συνακόλουθα, μελέτη των *μη δυτικών πολιτικών συστημάτων*: αυταρχικά ή ολοκληρωτικά συστήματα, συστήματα αναπτυσσόμενων χωρών, συστήματα των «πρατόγονων κοινωνιών», μη σύγχρονα συστήματα (περιλαμβανομένων και αυτών της αρχαιότητας).

— και, συμπληρωματικά, μελέτη των *διαδικασιών μετασχηματισμού των συστημάτων*, των διαδικασιών πολιτικού «*εκσυγχρονισμού*» ή «*ανάπτυξης*» (ενώ στα 1959, ο Ζαν Μείνιό μπορούσε δικαιολογημένα να τιτλοφορεί μια από τις παραγράφους του: «Μια αγνοημένη διάσταση: η πολιτική αλλαγή»).

αποφάσεις, πρόσφατες τάσεις της πολιτικής θεωρίας: οικονομικά και πολιτική θεωρία των διεθνών σχέσεων, συγκριτική ανάλυση της πολιτικής στρατολόγησης, οργάνωση του Κράτους και εκπαίδευση των δομών και της εκλογικής συμπεριφοράς, νεοαίτια και πολιτική πολιτική αμφισβήτηση, διαδικασία της πολιτικής απόφασης, πολιτικός εκσυγχρονισμός.

Αυτές οι πολυάριθμες και καινούριες συνεισφορές μέγ παρακινούν να εντορίσουμε τα κύρια στοιχεία της *πολιτικής θεωρίας*, προστού τα χρησιμοποιήσουμε συγκεκριμένα για την ανάλυση των σύγχρονων πολιτικών συστημάτων και των κύριων συνιστωσών τους.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

Ι. Κοινωνιολογία

— Για την ιστορία της κοινωνιολογίας:

R. ARON, «Les étapes de la pensée Sociologique», 1967 (μνημονεύει επτά μεγάλες μορφές: τον Μοντεσκιέ, τον Τοκεβίλ, τον Μαρξ, τον Κομ, τον Ντιρκέμ, τον Βέμπερ και τον Παρέτο)· G. GURVITCH, «Histoire de la Sociologie», κεφ. II του «Traité de Sociologie», 2 τόμοι, 1958-1960· A. CUVILLIER, «Manuel de Sociologie», τομ. 1, 3η έκδοση, 1958, σελ. 1-96 και η σύντομη ανακεφαλαίωση του G. BOMTHOU, «Histoire de la Sociologie», 1971.

Στα αγγλικά, σχετικά με το ίδιο θέμα: A. W. SMALL, «Origins of Sociology», Σικάγο, 1924· F.N. HOUSE, «The development of Sociology», Νέα Υόρκη, 1936· H.E. BARNES, «An Introduction to the History of Sociology», Σικάγο, 1947· και «Historical Sociology», Νέα Υόρκη, 1948· P. ABRAMS «Origins of British Sociology» (1834—1914), Σικάγο, 1968.

— Για τους μεγάλους προγόνους, εκτός από τα κλασικά κείμενα των προδρόμων και θεμελιωτών της κοινωνιολογίας (που αναφέθηκαν πιο πάνω):

L. ALTHUSSER, «Montesquieu, la politique et l'histoire», 4η έκδοση, 1974· J. EHRARD, «Politique de Montesquieu», 1965· J. NANTET, «Tocqueville», 1971· D. ARNAUD, «Politique d'Auguste Comte», 1965· D. DESANTI, «Les socialistes de l'utopie», 1971· J. GORET, «La pensée de Fourier», 1974· L. ALTHUSSER, «Pour Marx», 1965· L. ALTHUSSER και άλλων, «Lize le Capital», 1965· H. LEFEBURE, «Sociologie de Marx», 2η έκδοση, 1968· N. GUTERMAN, H. LEFEBURE, «Karl Marx: oeuvres choisies», 2 τομ., 1963· K. ΠΑΠΑΓΩΑΝΝΟΥ, «Les marxistes», 2η έκδοση, 1973 (συλλογή επιλεγμένων κομματιών)· J. FREUND, «Sociologie de Max Weber», 2η έκδοση, 1968· M. WEBER, «Essais sur la théorie de la science», 1965 (μεταφρασμένα και προλογισμένα στη γαλλική έκδοση από τον J. FREUND- συλλογή των κυριότερων μεθοδολογικών δοκιμίων)· G. PERLIN, «Sociologie de Pareto», 1966· J.H. MEISEL, έκδ., «Pareto and Mosca»

R. G. Schwarzenberg:

ΠΟΛΙΤΙΚΗ ΜΟΝΗ/ΤΙΑ Ι

Repuber-tis 1984

ΕΣΑ. 93-106, 132-138

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΠΡΩΤΟ

ΤΟ ΚΡΑΤΟΣ ΚΑΙ Η ΚΟΙΝΩΝΙΑ

Η μαρξιστική ανάλυση. — Για να μελετήσουμε τις σχέσεις που υπάρχουν ανάμεσα στο κράτος και στην κοινωνία που αυτό διευθύνει, θα μπορούσαν να χρησιμοποιηθούν, με αρκετά οφέλη, διάφοροι τύποι ανάλυσης. Όμως, στον τομέα αυτό, η πιο σημαντική θεωρητική προσφορά είναι του μαρξισμού.

Η προσφορά του μαρξισμού στην πολιτική επιστήμη μπορεί να μελετηθεί σε τρία επίπεδα. Στο επίπεδο των θεμελιωτών: του Μαρξ και του Ένγκελς (τηρήμα πρώτο). Στο επίπεδο του *σοβιετικού μαρξισμού*, που αποτελεί συγχρόνως μία θεωρητική εμβάθυνση και ένα συγκεκριμένο πειραματισμό (τηρήμα δεύτερο). Τέλος, στο επίπεδο του *κριτικού μαρξισμού*, εννοώντας με τον όρο αυτό τις προσθήκες ή τις πρόσφατες διορθώσεις είτε στον πρωτότυπο μαρξισμό είτε στο σοβιετικό μαρξισμό (τηρήμα τρίτο).

ΤΜΗΜΑ Ι

ΜΑΡΞ ΚΑΙ ΕΝΓΚΕΛΣ

Ένα γενικό θεωρητικό μοντέλο. — Ο μαρξισμός εμφανίζεται σαν μια σύλληψη του κόσμου, μια Weltanschauung. Είναι συγχρόνως μια φιλοσοφία, μια ιστορία, μια κοινωνιολογία και μια πολιτική οικονομία.

Γιατί ο Μαρξ (1818-1883) και ο Ένγκελς (1820-1895), βασισμένοι σε μία πολύ πλατιά κουλτούρα, συνθέτουν, προσεγγί-

ζουν και επεκτείνουν τις προηγουμένες έρευνες. Συνδυάζουν δυναμικά τη διαλεκτική φιλοσοφία της ιστορίας του Χέγκελ, την αγγλική πολιτική οικονομία (Άνταμ Σμιθ, Ρικάρντο), το γαλλικό σοσιαλισμό (Σεν-Σιμόν, Φουριέ, Προυντόν) και τις ιστορικές εργασίες της εποχής (Ογκιστέν Τιερί, Γκιζό).

Με βάση αυτή την αφετηρία, αυτές τις αποσπασματικές ερμηνείες του πραγματικού, τις οποίες συνθέτουν, ο Μαρξ και ο Ένγκελς δημιουργούν μια γενική θεωρία για να προτείνουν, στηρίζόμενοι σ' αυτό το γενικό θεωρητικό μοντέλο, μια επιστημονική ερμηνεία της κοινωνικής πραγματικότητας και ιστορίας.

Το πολιτικό στοιχείο. — Ο Μαρξ και ο Ένγκελς θεωρούν ότι το πολιτικό στοιχείο αποτελεί δευτερογενές φαινόμενο, εξαρτώμενο από το οικονομικό. Έτσι ο Ένγκελς γράφει: «Η ιδέα ότι οι πολιτικές πράξεις που καταλαμβάνουν το προσκήνιο αποτελούν τον αποφασιστικό παράγοντα στην ιστορία, είναι το ίδιο παλιό όσο και η ίδια η ιστοριογραφία». Ωστόσο, «η οικονομική πλευρά της σχέσης είναι πιο βασική στην ιστορία από την πολιτική πλευρά»².

Η πολιτική δυναμική δεν είναι παρά η έκφραση της κοινωνικής δυναμικής — της τάξικής πάλης —, που και η ίδια προκύπτει από την οικονομική βάση. Έτσι, θέλοντας να αναλύσουν την «πραγματική βάση» των κοινωνικών και πολιτικών φαινομένων, ο Μαρξ και ο Ένγκελς κατέληξαν να παραμελήσουν σ' ένα βαθμό την ανάλυση της ίδιας της πολιτικής ζωής.

Ωστόσο, πολλά από τα έργα τους παρουσιάζουν άμεσο ενδιαφέρον για την πολιτική επιστήμη. Μπορούμε ιδιαίτερα να αναφέρουμε τη «Γερμανική Ιδεολογία» (1845-1846) και το «Μανιφέστο του κομμουνιστικού κόμματος» (1848), που γράφτηκαν με τη συνεργασία του Μαρξ και του Ένγκελς. Την «Κριτική της φιλοσοφίας του δικαίου του Χέγκελ» (1843-1844), τα «Χειρόγραφα του 1844», την «Ταξική πάλη στη Γαλλία» (1850), τη «18 Μπριμάρ του Λουδοβίκου Ναπολέοντα Βοναπάρτη» (1852), την «Εισαγωγή στην

(2) Φ. Ένγκελς, Αντι-Ντερινγκ, Λονδίνο, 1878.

κριτική της πολιτικής οικονομίας» (1859), το «Κεφάλαιο» (πρώτος τόμος 1867), τον «Εμφύλιο πόλεμο στη Γαλλία» (1871), του Μαρξ. Και του Ένγκελς: «Ο κ. Ε. Ντερινγκ αναποδογυρίζει την επιστήμη» (σειρά άρθρων που δημοσιεύτηκαν στα 1878, περισσότερο γνωστά με τον τίτλο Αντι-Ντερινγκ), «Η καταγωγή της οικογένειας, της ατομικής ιδιοκτησίας και του κράτους» (1884), και η «Κριτική του προγράμματος της Ερφορτ» (1891)³.

§ 1.— Ο ΙΣΤΟΡΙΚΟΣ ΥΛΙΣΜΟΣ: Η ΕΞΑΡΤΗΣΗ ΤΟΥ ΠΟΛΙΤΙΚΟΥ ΣΤΟΙΧΕΙΟΥ

Ο Μαρξ και ο Ένγκελς προτείνουν μια υλιστική και υπερδημιουργική ερμηνεία της ιστορίας. Αυτός ο ιστορικός υλισμός είναι ένας διαλεκτικός υλισμός, γενεαλιωνής έμπνευσης.

Υποδομή και υπερδομή. — Η εξέλιξη της κοινωνίας προκύπτει από την εξέλιξη των υλικών συνθηκών της ζωής. Στη βάση βρίσκονται οι παραγωγικές δυνάμεις (εργασία και τεχνικές παραγωγής, εργατική δύναμη των ανθρώπων και αντικείμενα στα οποία εφαρμόζεται αυτή η εργασία). Αυτές οι παραγωγικές δυνάμεις δημιουργούν τις παραγωγικές σχέσεις: είναι οι σχέσεις που συνάπτουν τα άτομα μεταξύ τους με βάση την παραγωγή. Αυτά τα δυο στοιχεία — παραγωγικές δυνάμεις και παραγωγικές σχέσεις — απορρίθουν από κοινού τον τρόπο παραγωγής. Είναι ουσιαστικό να γνωρίσουμε αυτό τον τρόπο (ή σύστημα) παραγωγής, γιατί μια κοινωνία καθορίζεται συγχρόνως τόσο από το επίπεδο των παραγωγικών δυνάμεων όσο και από την κατάσταση των παραγωγικών σχέσεων.

Αυτές οι σχέσεις παραγωγής διαμορφώνουν την κοινωνική υποδομή, την κατανομή των κοινωνικών τάξεων (ομάδες ατόμων που έχουν την ίδια θέση στον τρόπο παραγωγής). Και αυτή η κοινωνική υποδομή παράγει ορισμένους τρόπους σκέψης, ορισμένες αντιλη-
(3) Οι ημερομηνίες αναφέρονται στην οντάξη του έργου ή στην πρώτη του έκδοση.

weis, ορισμένους πολιτικούς και νομικούς θεσμούς, κτλ.

Με δυο λόγια, η *υποδομή* — δηλαδή οι παραγωγικές δυνάμεις και οι παραγωγικές σχέσεις — καθορίζει μια *υπερδομή*, η οποία αποτελεί αντανάκλασή της. Αυτή η υπερδομή περιλαμβάνει τους πολιτικούς θεσμούς, το δίκαιο, την ηθική, τη θρησκεία, τις τέχνες, κτλ.

Ο Μαρξ γράφει: «Μέσα στην κοινωνική παραγωγή της ζωής τους, οι άνθρωποι έρχονται σε σχέσεις καθορισμένες, ανεξάρτητες από τη θέλησή τους, σε παραγωγικές σχέσεις, που αντιστοιχούν σε μια ορισμένη βαθμίδα ανάπτυξης των υλικών παραγωγικών τους δυνάμεων. Το σύνολο αυτών των παραγωγικών σχέσεων αποτελεί την οικονομική δομή της κοινωνίας, τη συγκεκριμένη βάση πάνω στην οποία υψώνεται μια νομική και πολιτική υπερδομή, που σ' αυτή αντιστοιχούν ορισμένες μορφές κοινωνικής συνείδησης. Ο τρόπος παραγωγής της υλικής ζωής καθορίζει γενικά την κοινωνική πολιτική και διανοητική διαδικασία της ζωής». (Πρόλογος στην «Κριτική της πολιτικής οικονομίας».)

Με δυο λόγια, ο τρόπος παραγωγής κυριαρχεί πάνω στην ανάπτυξη της υπερδομής. Απ' αυτή την οικονομική βάση εξαρτώνται όλα τα υπόλοιπα.

Η απουσία αυτονομίας του πολιτικού στοιχείου. — Βέβαια, ο Μαρξ παραδέχεται ότι είναι δυνατό να υπάρξει αλληλεπίδραση, ότι η υπερδομή μπορεί με τη σειρά της να επιδράσει πάνω στην υποδομή. Γιατί υπάρχει δράση και αντίδραση όλων των παραγόντων. Αλλά αυτό που πρέπει να κρατήσουμε — και αυτό που είναι ουσιαστικό — είναι το γεγονός ότι η υπερδομή πηγάζει από την υποδομή.

Το πολιτικό φαινόμενο είναι μια αντανάκλαση των παραγωγικών σχέσεων. Το πολιτικό καθεστώς αποτελεί προϊόν του συστήματος παραγωγής. Έτσι, ο γενικός μηχανισμός αυτής της εξάρτησης μπορεί να συνομειωθεί με την άνοδο ή την κάθοδο, στην αλυσίδα των αιτιοτήτων.

Ο πολιτικός ανταγωνισμός αποτελεί κυρίως αντανάκλαση της ταξικής πάλης: οι ίδιες οι τάξεις διαμορφώνονται από τον τρόπο παραγωγής. Ο τελευταίος προκύπτει από την κατάσταση των παραγωγικών δυνάμεων (και ιδιαίτερα των τεχνικών παραγωγής).

Με την αντίστροφη αιτιακή τάξη, το σχήμα της εξάρτησης των πολιτικών φαινομένων σε σχέση με την τεχνικο-οικονομική υποδομή, είναι το ακόλουθο: Παραγωγικές δυνάμεις-Σύστημα παραγωγής-Κοινωνικές τάξεις-Ταξική πάλη-Πολιτικός ανταγωνισμός.

Τα είδη κράτους. — Η ιστορία το αποδεικνύει: σε κάθε σύστημα παραγωγής, αντιστοιχεί ένα είδος κράτους.

Έτσι οι πρωτόγονες τεχνικές δημιουργήσαν το σύστημα παραγωγής της Αρχαιότητας, με την πάλη των δουλοκτητών και των δούλων, και το *δουλοκτητικό* κράτος. Οι μεσαιωνικές αγροτικές τεχνικές δημιούργησαν το *φεουδαλικό* σύστημα παραγωγής, με την πάλη των αρχόντων και των δουλοπάροικων, και το κράτος του Παλιού Καθεστώτος (Ancien Regime). Οι βιομηχανικές τεχνικές δημιούργησαν το καπιταλιστικό σύστημα παραγωγής, με την πάλη των καπιταλιστών και των προλετάρων και το *αστικό* κράτος.

Το Μανιφέστο του Κομμουνιστικού κόμματος περιέχει επιπλέον κι αυτή την εικόνα: «Ο χειροκίνητος μύλος δίνει την κοινωνία με το φεουδαρχικό ο τιροκίνητος μύλος δίνει την κοινωνία με το βιομηχανικό καπιταλισμό».

Τέλος, η ίδια η εξέλιξη των βιομηχανικών τεχνικών τείνει στην κατάργηση της ατομικής ιδιοκτησίας των μέσων παραγωγής — που αποτέλεσε τη βάση των προηγούμενων συστημάτων — και στην εγκαθίδρυση του σοσιαλιστικού συστήματος παραγωγής, που βάζει τέλος στην ταξική πάλη και οδηγεί στο *σοσιαλιστικό κράτος* και κατόπιν στο μαρσαισμό του κράτους.

Έτσι, υπάρχουν τέσσερις τύποι κράτους: το δουλοκτητικό κράτος, το φεουδαλικό κράτος, το αστικό κράτος και το σοσιαλιστικό κράτος. Κάθε είδος αντιστοιχεί σε ένα ιδιαίτερο σύστημα παραγωγής, και επομένως σε ένα καθορισμένο ταξικό σύστημα.

Οι κρατικές μορφές. — Στη συνέχεια, στα πλαίσια κάθε τύπου κράτους, η μαρξιστική ανάλυση επανεισάγει διακρίσεις που θυμίζουν την κλασική τυπολογία.

Στο εσωτερικό κάθε «είδους κράτους», υπάρχουν πράγματι πολλές «κρατικές μορφές». Αυτή η έννοια της «κρατικής μορφής»

αντιστοιχεί σχεδόν στην κλασική έννοια του πολιτικού καθεστώ-
τος. Ένα δεδομένο «είδος» κράτους μπορεί να εναρμονίζεται σε
διάφορες «μορφές».

Το *δουλοκτητικό* κράτος της Αρχαιότητας ήταν άλλοτε
δεσποτικό (Αίγυπτος, Περσία), άλλοτε τυραννία (σε μερικές
ελληνικές πόλεις), άλλοτε δημοκρατία (σε άλλες ελληνικές
πόλεις), άλλοτε αυτοκρατορία (Ρώμη).

Το *ψευδαδικό* κράτος εξελίχθηκε από μία αποκεντρωτική
μορφή που βασιζόταν σε φέουδα τελείως ανεξάρτητα το ένα από το
άλλο, σε μία συγκεντρωτική μοναρχία στην εποχή του Λουδοβίκου
XIV.

Το *αστικό* κράτος είναι άλλοτε μια φιλελεύθερη δημοκρατία,
άλλοτε ένα αυταρχικό καθεστώς.

Τέλος, σήμερα μπορούμε να προσθέσουμε ότι το *σοσιαλιστικό*
κράτος μπορεί να πάρει ποικίλες μορφές: τη σοβιετική μορφή, την
πιο χαλαρή μορφή της λαϊκής δημοκρατίας, την κινεζική μορφή,
πιο αυστηρή, κτλ.

Εντούτοις, στο εσωτερικό κάθε τύπου κράτους και κάθε
κρατικής μορφής, στις διάφορες πλειςρές της, *ο βασικός*
ανταγωνισμός παραμένει πάντα ο ίδιος. Είτε διεξάγεται ανάμεσα σε
αφέντες και δούλους (δουλοκτητικό κράτος), είτε ανάμεσα σε
άρχοντες και δουλοπάροικους (ψευδαδικό κράτος), είτε ανάμεσα
σε καπιταλιστές και προλετάριους (αστικό κράτος), σε όλες τις
περιπτώσεις ο ανταγωνισμός αυτός αντιπαράθετεί τους ιδιοκτήτες
των μέσων παραγωγής και αυτούς που για να ζήσουν δεν έχουν
παρά την εργατική τους δύναμη.

§ 2.— Η ΤΑΞΙΚΗ ΠΛΗΗ

«Η ιστορία κάθε κοινωνίας μέχρι σήμερα είναι η ιστορία της
ταξικής πάλης. Ελευθερος και δούλος, πατρικός και γληβέτος,
βαρόνος και δουλοπάροικος, μάστορας και κάλφας με μια λέξη
καταπιεστές και καταπιεζόμενοι, σε μόνιμη αντίθεση, διεξήγαν
έναν αδιάκοτο πόλεμο...» (*Μανιφέστο*).

Ανεκπαθεν υπήρχε μία κυρίαρχη τάξη και μία ή περισσότερες
κυριαρχούμενες τάξεις, μία εκμεταλλεύτρια τάξη και εκμεταλλευ-
όμενες τάξεις και πάντα διεξαγόταν πόλεμος ανάμεσα σ' αυτά τα δύο
στρατόπεδα. Ο τάξικος ανταγωνισμός αποτελεί σταθερά όλων των
κοινωνιών που στηρίζονται στην ατομική ιδιοκτησία των μέσων
παραγωγής. Και αυτή η πάλη των ανταγωνιζόμενων τάξεων
αποτελεί τον κινητήρα της κοινωνικής δυναμικής.

Η έννοια της τάξης. — Μπορούμε να ορίσουμε μία κοινωνική
τάξη ως μία ομάδα ατόμων που κατέχουν την ίδια θέση στον τρόπο
παραγωγής. Ο Λένιν δίνει τον ακόλουθο ορισμό:

«Κοινωνικές τάξεις ονομάζονται μεγάλες ανθρώπινες ομάδες που
διακρίνονται από τη θέση τους μέσα σ' ένα καθορισμένο ιστορικό
σύστημα κοινωνικής παραγωγής, από τις σχέσεις τους (οι οποίες
συνήθως έχουν κατοχυρωθεί με νόμους) με τα μέσα παραγωγής, από τον
ιδιαιτερο τρόπο με τον οποίο νέμονται τη μερίδα τους από τον κοινωνικό
πλούτο, καθώς και από το μέγεθος αυτής της μερίδας. Οι κοινωνικές τάξεις
είναι ανθρώπινες ομάδες από τις οποίες η μία μπορεί να ιδιοκτηθεί την
εργασία της άλλης· σαν συνέπεια της θέσης που κατέχει μέσα σ' ένα
δοσμένο οικονομικό καθεστώς».

Επομένως οι κοινωνικές τάξεις ορίζονται με βάση τη θέση
τους στο σύστημα παραγωγής, και ιδιαιτέρως με βάση την
κατάστασή τους σε σχέση με την ιδιοκτησία των μέσων
παραγωγής, η οποία αποτελεί νομική μετάφραση των παραγωγικών
σχέσεων.

Οι κοινωνικές τάξεις κατά τον 19ο αιώνα. — Η κυρίαρχη τάξη
είναι αυτή που κατέχει τα μέσα παραγωγής. Συνεπώς, *η κυρίαρχη*
τάξη αλλάζει όταν αλλάξει ο θεμελιώδης τρόπος παραγωγής του
πλούτου.

Κατά τον 18ο αιώνα, η γη παραμένει ακόμα ο κύριος
παραγωγός παραγωγής· επομένως κυρίαρχη τάξη παραμένει η
έγγυος αριστοκρατία. Αντίθετα, στον 19ο αιώνα, τα κύρια μέσα
παραγωγής είναι οι πρώτες ύλες και τα βιομηχανικά εργαλεία· από
τότε η νέα κυρίαρχη τάξη είναι η *καπιταλιστική αστική τάξη*, που
κατέχει αυτά τα μέσα παραγωγής.

4

Εξάλλου, υπογραμμίζουν ο Μαρξ και ο Ένγκελς, τα πράγματα ξεκαθαρίζουν. Σε ορισμένες εποχές, η τάξικη πάλη ήταν συγκεχυμένη, γιατί υπήρχαν πολλές εκμεταλλεύμενες τάξεις, καθώς επίσης και, συχνά, αρκετές εκμεταλλεύτριες τάξεις. Αλλά τον 19ο αιώνα το σχήμα απλοποιείται: «Το χαρακτηριστικό γνώρισμα της εποχής μας, της εποχής της αστικής τάξης, είναι ότι έχει απολοποιήσει τους τάξικούς ανταγωνισμούς. Η κοινωνία χωρίζεται δύο και περισσότερο σε δύο πλατιά εχθρικά στρατόπεδα, σε δύο μεγάλες τάξεις διαμετρικά αντίθετες: στην αστική τάξη και στο προλεταριάτο» (*Μανιφέστο*).

Η αστική τάξη κατέχει το κεφάλαιο, δηλαδή την ατομική ιδιοκτησία των μέσων παραγωγής, και επωφελείται από την εργασία του άλλου. Ο Ένγκελς την ορίζει ως εξής: είναι «η τάξη των σύγχρονων καπιταλιστών που είναι οι ιδιοκτήτες των μέσων παραγωγής και αντλούν κέρδος από το μισθό» (πρόλογος του 1888 στο *Μανιφέστο*).

Η ανταγωνιστρια τάξη είναι το προλεταριάτο, η τάξη των σύγχρονων εργατών. Ο προλετάριος, δεν έχει παρά τα χέρια του για να δουλέψει. Υποχρεωμένος να πουλήσει την εργατική του δύναμη στον καπιταλιστή, αμείβεται με το ελάχιστο ζωτικό όριο, ενώ ο καπιταλιστής ιδιοποιείται τη διαφορά ανάμεσα σ' αυτό το ζωτικό ελάχιστο και το πραγματικό προϊόν της εργασίας, δηλαδή την «υπεραξία».

Εκτός απ' αυτές τις δύο μεγάλες ανταγωνιστριες τάξεις, η μαρξιστική ανάλυση αναγνωρίζει την ύπαρξη και άλλων τάξεων: 'Όπως το «Imperialistariat», το «κουρδολοπρολεταριάτο», το υποκρολεταριάτο, «αυτό το κατακάθι, το καταλόιτο, το απόρρημα απ' όλες τις κοινωνικές τάξεις», που αποτελεί μία συγκεχυμένη και ετερόκλητη μάζα. Καθώς και οι *μεσαίες τάξεις* —«μικροκατασκευαστές, μικρέμποροι, τεχνίτες, αγρότες» (Μανιφέστο)— που αποτελούν κοινωνικές ομάδες οι οποίες προηγούνται της καπιταλιστικής κοινωνίας, επιβιώσεις του αρχαίου τρόπου παραγωγής, που η καπιταλιστική συγκεντροποίηση υπάρχει κίνδυνος να τις οδηγήσει στην εξαφάνιση. Αυτές οι μεσαίες τάξεις

(4) Κ. Μάρξ «Η 18η Μαρτίη του Λουδοβίκου Ναπολέοντα Βοναπάρτη», 1852.

μπορούν να γίνουν επαναστατικές. Αλλά συχνότερα είναι αντιδραστικές, γιατί «προσπαθούν να γυρίσουν προς τα πίσω τον τροχό της ιστορίας».

Το κράτος σε μία τάξικη κοινωνία. — 'Όσον αφορά το κράτος, δεν είναι καθόλου ουδέτερο σ' αυτή την τάξικη πάλη. Ακόμα και αν υποκρίνεται ότι υψώνεται πάνω από την κοινωνία, ακόμα και αν παίρνει τη φαινομενική μορφή ενός αμερόληπτου διατηρητή πάνω από τις τάξεις. Παρόμοιους μύθους αποτελούν επίσης και το γενικό συμφέρον και το κοινό καλό. Στην πραγματικότητα, το κράτος δεν εκπράξει, δεν μεταφράζει και δεν επικυρώνει παρά την κυριαρχία μιας τάξης. Είναι «η οργανωμένη έξουσία μιας τάξης με στόχο την καταπίεση μιας άλλης» (*Μανιφέστο*). Τεράστιος γραφειοκρατικός και στρατιωτικός μηχανισμός, «το κράτος δεν είναι παρά μια μηχανή καταπίεσης μιας τάξης από μια άλλη» (Ένγκελς).

Το κράτος είναι το αδυσώπητο όργανο εξαναγκασμού και καταπίεσης που χρησιμοποιεί η κυρίαρχη τάξη για να διατηρήσει την κυριαρχία της. Η κυρίαρχη τάξη είναι ταυτόχρονα η κατέχουσα τάξη (που κατέχει τα μέσα παραγωγής) και η διευθύνουσα τάξη (που διευθύνει τον κρατικό μηχανισμό). Το κράτος δεν αποτελεί παρά ένα όργανο κυριαρχίας, εκμετάλλευσης μιας τάξης από μία άλλη.

Στο έργο του «Κριτική της οικογένειας, της ατομικής ιδιοκτησίας και του Κράτους», ο Ένγκελς γράφει: «Έπειδή το κράτος γεννήθηκε από την ανάγκη να χαλιναγωγούνται οι τάξικές αντιθέσεις και επειδή, ταυτόχρονα, γεννήθηκε μέσα στη σύγκρουση αυτών των τάξεων, είναι, κατά κανόνα, το κράτος της πιο ισχυρής τάξης της τάξης που κυριαρχεί από οικονομική άποψη, και η οποία, χάρις σ' αυτό, γίνεται και πολιτικά κυρίαρχη τάξη, και αποκτά έτσι νέα μέσα για την κατήντηξη και την εκμετάλλευση της καταπιεζόμενης τάξης. Έτσι το αρχαίο κράτος, ήταν πριν απ' όλα κράτος των δουλοκτητών για την καταπίεση των δούλων, όπως το φεουδαρχικό κράτος ήταν όργανο των ευγενών για την καταπίεση των δουλοπρόδικων και των κολήτων, και το σύγχρονο αντιπροσωπευτικό κράτος είναι όργανο εκμετάλλευσης της μισθωτής εργασίας από το κεφάλαιο».

Κατ' εξαίρεση, ωστόσο, το κράτος μπορεί να εξασφαλίσει μία φαινομενική ισορροπία ανάμεσα στις τάξεις. Έτσι ο Ένγκελς

συνεχίζει: «Σαν εξαιρεση, ωστόσο, παρουσιάζονται περιodes όπου οι ανταγωνιζόμενες τάξεις βρίσκονται τόσο κοντά στην ισορροπία, ώστε η κρατική εξουσία σαν ψευδο-μεσολαβητής αποκτά για κάποιο διάστημα μια κάποια ανεξαρτησία, απέναντι και στις δύο. Έτσι, η μοναρχία του 17ου και του 18ου αιώνα διατήρησε την ισορροπία πρώτης και κυρίας της δεύτερης γαλιικής αυτοκρατορίας, χρησιμοποιήσε το προλεταριάτο ενάντια στην αστική τάξη και την αστική τάξη ενάντια στο προλεταριάτο».

Έτσι, κατά γενικό κανόνα, «το κράτος είναι μία οργάνωση της κατέχουσας τάξης, για να την προστατεύει απέναντι στη μη κατέχουσα τάξη». Το αστικό κράτος, για παράδειγμα, είναι η πολιτική οργάνωση που δημιούργησε η καπιταλιστική αστική τάξη για να εξασφαλίσει και να διατηρεί την κυριαρχία της πάνω στο προλεταριάτο.

Τυπική δημοκρατία και πραγματική δημοκρατία. — Είναι αναμφίβολο ότι το αστικό κράτος μπορεί να πάρει φαινομενικά δημοκρατικές μορφές, αλλά στην πραγματικότητα, αυτές οι δημοκρατικές μορφές δεν υπάρχουν παρά προς όφελος της κυρίαρχης τάξης και μόνο. Για τους άλλους πολίτες αποτλούν ένα τεχνασμα, μια πανουργία.

Η αστική δημοκρατία είναι καθαρά τυπική. Τα δικαιώματα και οι ελευθερίες που παραχωρεί στις κυριαρχούμενες τάξεις έχουν ένα καθαρά θεωρητικό χαρακτήρα: δεν αντιστοιχούν σε δυνατώτετες πρακτικές άσκησης.

Η ελευθερία του τύπου δεν έχει νόημα γι' αυτόν που δεν διαθέτει τα απαραίτητα κεφάλαια για την έκδοση μιας εφημερίδας. Η ελευθερία της κουλτούρας δεν έχει σημασία γι' αυτόν που η φτώχεια του τον εμποδίζει να μορφωθεί. Όλες αυτές οι ελευθερίες, που αναγνωρίζονται εξ ολοκλήρου από το νόμο, μονοπωλούνται στην πραγματικότητα από την καπιταλιστική αστική τάξη, η οποία είναι η μόνη που διαθέτει τα συγκεκριμένα μέσα για να τις ασκήσει. Στην πραγματικότητα μόνο η κυρίαρχη τάξη μπορεί να ασκήσει τις ελευθερίες που αναγνωρίζονται για όλους.

Σε μία κοινωνία χωρισμένη σε τάξεις, η δημοκρατία είναι καθαρά τυπική. Αυτή η δημοκρατία δεν μπορεί να γίνει

συγκεκριμένη, πραγματική, παρά μόνο στο βαθμό που η κοινωνία ενοποιείται και που, κατά συνέπεια, το κράτος τίθεται στην υπηρεσία ολόκληρης της κοινωνίας, και όχι μιας κυρίαρχης τάξης. Για να φτάσουμε σ' αυτή την ενοποιημένη κοινωνία, που δεν θα γνωρίζει για την ταξική διαίρεση, πρέπει πρώτα να μεσολαβήσει η νίκη του προλεταριάτου, που θα σημάει τον «τελικό αγώνα».

§ 3. — Η ΤΕΛΙΚΗ ΝΙΚΗ ΤΟΥ ΠΡΟΛΕΤΑΡΙΑΤΟΥ

Η βασική αντίθεση. I — Το προλεταριάτο αναγκότερτα θα ανατρέψει τελικά αυτή την κυριαρχία της αστικής τάξης. Η τελευταία βαδίζει μοιραία στο χαμό της, εξαιτίας της βασικής αντίθεσης που αναπτύσσεται ανάμεσα στις παραγωγικές δυνάμεις και στις σχέσεις παραγωγής, ανάμεσα στις υλικές πραγματικότητες και στους νομικούς κανόνες.

Ο Μαρξ γράφει: «Σε ένα ορισμένο στάδιο της ανάπτυξης τους, οι υλικές παραγωγικές δυνάμεις της κοινωνίας έρχονται σε αντίθεση με τις υπάρχουσες παραγωγικές σχέσεις, ή, πράγμα που αποτελεί μόνο τη νομική διατύπωση, με τις σχέσεις ιδιοκτησίας, στα πλαίσια των οποίων είχαν κινηθεί μέχρι τότε. Από μορφές ανάπτυξης των παραγωγικών δυνάμεων οι σχέσεις αυτές μετατρέπονται σε δεσμά τους. Τότε αρχίζει μια εποχή κοινωνικής επανάστασης. Η μεταβολή στην οικονομική βάση ανατρέπει με πιο αργό ή πιο γοργό ρυθμό ολόκληρο το τεραστιο οικοδομήμα» (Πρόλογος στην «Κριτική της πολιτικής οικονομίας»).

Ποια είναι αυτή η βασική αντίθεση στον καπιταλισμό; Είναι η αντίθεση ανάμεσα στην *κοινωνική παραγωγή* και στην *ατομική ιδιοκτησία*. Η παραγωγή είναι κοινωνική: γιατί δεν είναι δια ατομική, αλλά συλλογική. Τα νέα παραγωγικά μέσα δεν χρησιμοποιούνται από ένα και μόνο άνθρωπο, αλλά από ένα σύνολο ανθρώπων. Στην εποχή της ατμομηχανής και του μηχανικού αργαλείου, η μανιφακτούρα και το εργοστάσιο αντικαθιστούν το ατομικό εργαστήρι. Τα ίδια τα προϊόντα γίνονται κοινωνικά προϊόντα: κάθε παραγόμενο προϊόν έχει περάσει από πολλά χέρια.

Αλλά αν η παραγωγή είναι κοινωνική, η *ιδιοκτησία παραμένει ατομική*. Τα μέσα παραγωγής που χρησιμοποιούνται κοινωνικά και

τα προϊόντα που δημιουργούνται κοινωνικά, συνεχίζουν να θεωρούνται σαν μέσα και προϊόντα ατόμων, που ιδιοποιούνται τα όργανα και τους καρπούς της συλλογικής εργασίας. Για να μπει τέλος σ' αυτή την αντίθεση, θα πρέπει να πραγματοποιηθεί η κοινωνικοποίηση των μέσων παραγωγής, που αποτελεί και τη βάση της σοσιαλιστικής κοινωνίας.

«Η συσσώρευση του κεφαλαίου και η συσσώρευση της αλλιότητος». — Εν αναμονή αυτής της διεξόδου, η βασική αντίθεση οξύνεται. Ο καπιταλιστικός πλούτος αυξάνεται και συγκεντρώνεται, ενώ το προλεταριάτο πληθαίνει και φτωχαίνει. Δημιουργείται «μία μοιραία αλληλεπίδραση ανάμεσα στη συσσώρευση του κεφαλαίου και στη συσσώρευση της αλλιότητος»⁵.

Η καπιταλιστική αστική τάξη ξεπερνιέται από την εξέγερση, από την τέρπασια άνοδο των παραγωγικών δυνάμεων που συγκεντρώνει εξέγερση ενάντια στο κάθεστος της ατομικής ιδιοκτησίας των μέσων παραγωγής, που έχει γίνει πύρα πολύ στενό. Το καπιταλιστικό σύστημα παράγει όλα τα πράγματα σε αφθονία, υπερβολική συγκριτικά με το ελλατωματικό σύστημα διανομής του. Εξ ου και οι κρίσεις *υπερπαραγωγής*, πληθώρας.

«Η αστική τάξη δημιουργεί η ίδια τους νεκροθάφτες της»: τους προλεταίους. Με τη συσσώρευση των υπερξιών, το κεφάλαιο αυξάνεται και συγκεντρώνεται αδιάκοπα σε όλο και λιγότερα χέρια, ενώ οι μεσαίες τάξεις, οι μικροαστοί, που διαθέτουν πολύ αδύναμα κεφάλαια, «προλεταριοποιούνται», ανίκανοι να αντισταθούν στον ανταγωνισμό των μεγάλων επιχειρήσεων.

Με την ακατάπαυστη διεύρυνση του προλεταριάτου και τη δημιουργία του «εφεδρικού βιομηχανικού στρατού», ο μισθός των προλεταρίων μειώνεται μηχανικά. Στο τέρμα αυτής της εξελικτικής διαδικασίας, θα υπάρχουν, *αντιμέτωπες, μία πολύ περιορισμένη και πολύ πλούσια καπιταλιστική αστική τάξη και ένα*

(5) Κ. Μάρξ, «Το Κεφάλαιο», βιβλίο I, τόμος 3ος.

(6) Ο «οιδηρικός νόμος των μισθών» του Αναά όπως και η θέση της *απόλυτης εξόδου* που διαφωσθήκαν από τα γεγονότα έχουν εγκαταλειφθεί από τους περισσότερο μαρξιστές, και αντικατασταθεί από τη θέση της σχετικής εξόδου.

τερπασια και πύρωτοχο προλεταριάτο. Η σύγκρουση αυτών των δύο τάξεων και η νίκη του προλεταριάτου είναι αναπόφευκτες. Και το προλεταριάτο θα καταργήσει την ατομική ιδιοκτησία των μέσων παραγωγής, που θα κοινωνικοποιηθούν, δηλαδή θ' αποδοθούν σ' ολόκληρη την κοινωνία, στη συλλογική κοινότητα.

Αυτή η έφοδος του προλεταριάτου ενάντια στην αστική τάξη είναι ο τελικός αγώνας. Μετά απ' αυτόν, δεν θα υπάρχουν πια νέοι ανταγωνισμοί ανάμεσα σε εκμεταλλευτές και εκμεταλλευόμενους. Γιατί; Ο Μάρξ και ο Ένγκελς δίνουν την παράκτω εξήγηση:

«Όλα τα ιστορικά γεγονότα επηλεέσθησαν, μέχρι σήμερα, από μειοψηφίες, ή προς όφελος μειοψηφιών. Το προλεταριακό κίνημα είναι το *αυθόρητο κίνημα της τέρπασιας πλειοψηφίας προς όφελος της τέρπασιας πλειοψηφίας*» (Μανιφέστο).

§ 4. — ΜΙΑ ΚΟΙΝΩΝΙΑ ΑΦΘΟΝΙΑΣ ΧΩΡΙΣ ΚΡΑΤΟΣ

Το προλεταριάτο, απελευθερωμένο, απελευθερώνει αναγκαστικά ταυτόχρονα και για πάντα ολόκληρη την κοινωνία. Η ιστορία σταματά και το προλεταριάτο οδηγεί στη γέννηση μιας *αδελφικής και αμόψωχης κοινωνίας*, που αγνοεί τη διαίρεση σε ανταγωνιστικές τάξεις και τον κρατικό καταναγκασμό που συνδέεται μ' αυτή τη διαίρεση. Η κοινωνία παράγει σε αφθονία και προσφέρει στον καθένα ανάλογα με τις ανάγκες του. Ο σοσιαλισμός, δηλαδή η *κοινωνικοποίηση*, η κολλεκτιβοποίηση των παραγωγικών μέσων, καταλήγει στην *κομμουνιστική χυρή εποχή*.

Ο *μπαρσμός του κράτους*. — Ο Ένγκελς σκιαγραφεί έναν ειδικό πίνακα της κομμουνιστικής κοινωνίας στο *Αντι-Ντιρκ*: απελευθέρωση των παραγωγικών δυνάμεων που καταδυναστεύονταν μέχρι τότε από το μαλθουσιανό καπιταλισμό, τέρπασια ανάπτυξη της παραγωγής και αφθονία αγαθών.

Αυτή η κοινωνία χωρίς τάξεις θα είναι μια κοινωνία χωρίς κράτος. Έχοντας γίνει άχρηστο, το κράτος *μυρμαίνεται* και εξαφανίζεται. Έτσι, ο Ένγκελς γράφει στο «*Η καταγωγή της οικονομίας της ατομικής ιδιοκτησίας και του κράτους*» (1884): «Με την εξασφάλιση των τάξεων, θα εξαφανιστεί αναπόφευκτα και το

7

κράτος. Η κοινωνία που θα αναδιοργανώσει την παραγωγή πάνω στη βάση της ελεύθερης και ισότιμης ένωσης των παραγωγών, θα στείλει την κρατική μηχανή στη θέση που της ταίριαζει: στο «αρχαιολογικό μουσείο, δίπλα στον τροχό και στο μπρούτζινο τσεκούρι».

Στο «Αντι-Νιτγκε», (1878), ο Ένγκελς εξηγεί επίσης ότι «Όταν το κράτος θα καταλήξει να γίνει πρόγματι ο εκπρόσωπος όλης της κοινωνίας, κοινωνική τάξη για να ασκήσει πάνω της καταπίεση, από τη στιγμή που, μαζί με την ταξική κυριαρχία και τον αγώνα για την ατομική υπαρξη που υποκινούνταν από την προηγούμενη αναρχία της παραγωγής, θα έχουν εξολεοκληθεί επίσης και οι υπερβολές που προκύπτουν απ' αυτήν, δεν θα υπάρχει τίποτε πλέον για καταπίεση το οποίο να καθιστά αναγκαία μια καταπιεστική εξουσία, ένα Κράτος... Η παρέμβαση της κρατικής εξουσίας στις κοινωνικές σχέσεις γίνεται περιττή στον ένα τομέα κατόπιν του άλλου, και βυθίζεται ερηθμένος σαν φυσική συνέπεια σε ύπνο. Η διακυβέρνηση προσώπων παραχωρεί τη θέση της, στη διαχείριση των πρυγμάτων και στη διεύθυνση των διαδικασιών της παραγωγής. Το Κράτος δεν έχει «εξαλειφθεί», αλλά σταδιακά σβήνει».

Τοργές παρασημύς του κράτους, ή μεταβατική δικτατορία του προλεταριάτου.— Αλλά αυτή η χρυσή εποχή είναι για σήμερα ή για αύριο; Ο Μαρξ και ο Ένγκελς φαίνονται διστακτικοί.

Μερικές φορές, όπως οι αναρχικοί οπαδοί της άμεσης κατάργησης του κράτους, φαίνονται να πιστεύουν μάλλον ότι η χρυσή εποχή είναι για σήμερα. Μήπως δεν έχουν μπροστά τους το πρότυπο της Κομόνας του 1871; Η Κομόνα, πρότυπο αυτο-διαχείρισης, αυθόρμητης προλεταριακής δημοκρατίας, και άμεσης δημοκρατίας, έδειξε πώς ξεπερνιέται η γραφειοκρατία και πώς καταργείται η μηχανή του αστικού κράτους.

Όμως, άλλες φορές, ο Μαρξ και ο Ένγκελς φαίνονται να κρίνουν αναγκαία μια μεταβατική φάση δικτατορίας του προλεταριάτου, προτού φτάσουμε στην κομμουνιστική κοινωνία. Έτσι ο Ένγκελς (*Πρόγραμμα στον φον Πάτεν, 1883*) αποκρούει τις αναρχικές θέσεις. Η επανάσταση δεν πρέπει να καταστρέφει αμέσως τον κρατικό μηχανισμό: πρέπει να διατηρήσει προσωρινά αυτόν τον καταναγκαστικό μηχανισμό για να το στρέψει ενάντια στις παλιές κυρίαρχες βυρβινοειδείς τάξεις, να τις υποτάξει σε οριστικά, να να γίνει δε οικείο τρέπος την ολιγαρχική της

106
νίας κοινωνίας.

Οι Μακιαβελικοί.— Μια πύξυλος πρόσφατη σχολή υποστηρίζει επίσης τη θέση της αυτονομίας του πολιτικού. Ο Τζέιμς Μπούνγαμ—στο δοκίμιο του «Οι Μακιαβελικοί, υπηρεσιαστές της ελευθερίας» (γαλ. μετ. 1949)—της αποδίδει ως μακρινό πνευματικό πατέρα τον Νικόλα Μακιαβέλι. Διότι ο «Ηγεμόνας» αποτελεί ταυτόχρονα την πρώτη παραγωγή πολιτικής επιστήμης και το πρώτο εργαλείο πολιτικής τέχνης για να χρησιμοποιηθεί από τα μεγάλα «θήρια» της ιταλικής αναγέννησης. Οι τελευταίοι, όπως ο Καίσαρας Βοργίας, ενσπαικόνουν παραδειγματικά με τη «αρετή» τους, τη δύναμη του χαρακτήρα τους και την ενεργητικότητά τους, την ισχύ του πολιτικού βολονταρισμού.

Αυτοί οι «μακιαβελικοί» του Μπούνγαμ χαρακτηρίζονται όλοι από την ιταλική κουλτούρα. Πρόκειται πράγματι, σύμφωνα με την έκφραση του Μαρσέλ Πρελό, για «δύο Ιταλούς, ένα εξιταλιωμένο Γερμανό και έναν ιταλιώνα Γάλλο»: δηλαδή τον Βιλιφρέντο Παρέτο, τον Γκαετάνο Μόσκα, τον Ρομπερτό Μικελς και τον Ζορζ Σορέλ, συγγραφέα του έργου «Στοιχασμοί για τη βία» (1908).

Κοινό σημείο: μια πάντοτε «πραγματική» ορτική της πολιτικής δράσης, συχνά πεσιμιστική και καμιά φορά κυνική. Μέσα σ' ολόκληρη την κοινωνία, η ανισότητα είναι ο κανόνας: η δημοκρατία δεν είναι παρά μια φευκάκη ή μια μυστικοποίηση, μια και είναι αδύνατη. Παντού και πάντοτε, η εξουσία ασκείται από μια *περιορισμένη μειοψηφία που επιβάλλεται στις μάζες*. Η μακιαβελική σχολή θεωρεί σαν θεμελιώδη και αναπόφευκτη αυτή τη διάκριση ανάμεσα στο μικρό αριθμό των ισχυρών και στη μάζα. Αυτοί οι «επιτιμωτές» ανάγουν την ιστορία των κοινωνιών στον αγώνα των ελίτ για την εξουσία. Αλλά η προσέγγιση είναι άλλοτε ψυχολογική και άλλοτε οργανωτική.

Ο Παρέτο.— Η ψυχολογική προσέγγιση είναι αυτή του Βιλιφρέντο Παρέτο (1848-1923), οικονομολόγου, κοινωνιολόγου και στη συνέχεια γερουσιαστή στην Ιταλία. Ο τελευταίος δημοσιεύει στα 1901, στην «*Rivista Italiana di Sociologica*» ένα κείμενο

(9) M. PRELOT, «Histoire des idées politiques», 3η έκδοση, 1966, σελ. 211

που έγινε κλασικό (δημοσιεύτηκε στα αγγλικά με τον τίτλο «The Rise and Fall of Elites. An Application of Theoretical Sociology», προλογισμένο από τον Hans L. Zetterberg Towota, N.J., 1968). Και σε γαλλική μετάφραση στα 1917-1919 («*Traité de Sociologie Générale*» επανεκδόθηκε στα 1968, με πρόλογο του Πεϊμόν Αρνόν, Librairie Droz, Geneve)».

Ο Παρέτο διακρίνει, κάτω από τα «παράγωγα» που αντιπροσωπεύουν οι διαβεβαιώσεις, τα δόγματα και οι θεωρίες μέσα στην πολιτική, κοινωνική και θρησκευτική τάξη, και τα οποία είναι ουσιαστικά μεταβλητά, τις ψυχολογικές σταθερές που ονομάζει «κατάλοιπα». Αυτά τα «κατάλοιπα» είναι, σύμφωνα με την αντίληψή του, οι πραγματικοί κινητήρες της ιστορίας. Παραπέμπουν σε «ένστικτα», σε μη ορθολογικά, παράλογα συναισθήματα. Αποτελούν το αιώλιο, αμετακίνητο φόντο, που κρύβεται πίσω από την αυθαιρέτη εμφάνιση των «παράγωγων».

Ως ένεργος οπαδός του οικονομικού φιλελευθερισμού, και αντίπαλος του σοσιαλισμού (βλ. το βιβλίο του για «Τα σοσιαλιστικά συστήματα») ασκεί κριτική στη μαρξιστική αντίληψη της πάλης των τάξεων. Στη θέση της, προτείνει μια θεωρία της «κυκλοφορίας των ελίτ», που ερμηνεύει την ιστορία ως «τη συνεχή αντικατάσταση μιας ελίτ από μια άλλη». Κάθε κοινωνία περιλαμβάνει τη θεμελιώδη διάκριση ανάμεσα στη μάζα και στην ελίτ η οποία είναι πάντοτε μια περιορισμένη μειοψηφία. Και τα χαρακτηριστικά μιας κοινωνίας είναι, πριν απ' όλα, τα χαρακτηριστικά της ελίτ της.

Η ελίτ.— Ο Παρέτο ορίζει την ελίτ με βάση τα εξαιρετικά προτερήματά της, τη φυσική και ψυχολογική της ανωτερότητα. Αυτό που τη χαρακτηρίζει είναι ο ψηλός δείκτης των ατομικών ικανοτήτων των μελών της. Η ελίτ αποτελείται από όλους εκείνους που εκδηλώνουν εξαιρετικές ικανότητες ή που αποδεικνύουν ότι διαθέτουν ανώτερες δεξιότητες στη σφαιρα δράσης τους. Με συντομία, αποτελούν τμήμα της ελίτ αυτοί οι οποίοι, με την

(10) Υπόκειται επίσης και μια αγγλική μετάφραση του «*Traitato de Sociologia Generale*» με τον τίτλο «*The Mind and Society*», New York, 1935.

εργασία τους ή με τα φουσι... τους προσόνα, εμφανίζουν μια μεγαλύτερη επιτυχία από τον μέσο όρο των άλλων ανθρώπων.

«Η κύρια έννοια του όρου της ελίτ είναι αυτή της ανωτερότητας... Με την πάσα έννοια, ως ελίτ μιας κοινωνίας εννοώ τους ανθρώπους οι οποίοι διαθέτουν σε σημαντικό βαθμό προτερήματα ευφυΐας, χαρακτηρισμό, επιδεξιότητας και κάθε λογής ικανοτήτων» («Πραγματεία γενικής κοινωνιολογίας», Droz, 1968, σελ. 1295).

Αυτή η ελίτ χωρίζεται σε δύο τμήματα. «Εκείνοι οι οποίοι, άμεσα ή έμμεσα, παίζουν έναν σημαντικό ρόλο μέσα στην κυβέρνηση» αποτελούν την «κυβερνητική ελίτ». Οι υπόλοιποι αποτελούν «την μη κυβερνητική ελίτ».

Η κυκλοφορία των ελίτ.— Η ένταξη σε μια ελίτ δεν είναι αναγκαστικά κληρονομική: τα παιδιά δεν έχουν όλα τις εξαιρετικές ιδιότητες των γονιών τους. Δημιουργείται λοιπόν ακατάπαυστα μια αντικατάσταση παιδιών ελίτ με νέες, που προέρχονται από τα καλύτερα στρώματα της κοινωνίας.

Ο Παρέτο ερμηνεύει την κοινωνική αλλαγή με την «κυκλοφορία των ελίτ». Με την «κυκλοφορία των ατόμων ανήμεσα σε δύο ομάδες, την ελίτ και τον υπόλοιπο πληθυσμό». Γράφει:

«Το φαινόμενο των νέων ελίτ, οι οποίες, μέσω μιας κίνησης ακατάπαυτης κυκλοφορίας, αναδύονται από τα καλύτερα στρώματα της κοινωνίας, αεθλεύουν στα ανώτερα στρώματα, αναρριχνονται και, στη συνέχεια, πέφτουν σε παρική, εξοιώνονται ή εξαφανίζονται, είναι ένα από τα κυριότερα φαινόμενα της ιστορίας και είναι απαραίτητο να το λάβουμε υπόψη προκειμένου να κατανοήσουμε τα μεγάλα κοινωνικά κινήματα».

Η απάτη και η δύναμη.— Για τον Παρέτο, πρόκειται για μια αιώνια κυκλική κίνηση, η οποία όταν κινήτρια δύναμη έχει το διαρκή αγώνα που εξασκούν η απάτη και η δύναμη μεταξύ τους.

Ας φανταστούμε μια ελίτ που επιβάλλεται με την απάτη και που αποκρβει τα πιο ατασικά στοιχεία της από τον πληθυσμό. Πράττοντας το αυτό, αφήνει απ' έξω τα πιο ικανά για τη χρησιμοποίηση της βίας άτομα. Οριακά, μ' αυτή την επιλογή,

υπάρχουν, από τη μια πλευρά μια ελίτ της απάτης, η οποία έγινε ανίκανη να χρησιμοποιήσει τη δύναμη, και από την άλλη, άτομα προικισμένα με δύναμη, αλλά τα οποία αγνοούν την τέχνη για να τη χρησιμοποιήσουν. Αν τα τελευταία βρουν ηγέτες που διαθέτουν αυτή την τέχνη —ανάμεσα στους διαφωνούντες της κατεστημένης ελίτ— θα κερδίσουν τη νίκη και θα εγκατασταθούν στην εξουσία. Και ο κύκλος θα επαναληφθεί.

Έτσι, οι ελίτ εναλλάσσονται. Και η ιστορία είναι «ένα κομητηρι αριστοκρατών». Εξάλλου, η συνεχής ανατροπή δεν είναι βλαβερή, αλλά χρήσιμη για το κοινωνικό σύνολο.

Η χρησιμότητα της κυκλοφορίας των ελίτ.— Η ακατάπαυστη κυκλοφορία των ελίτ συνεισφέρει στη διατήρηση της ισορροπίας του κοινωνικού συστήματος, στο μέτρο που διασφαλίζει την προς τα πάνω κινητικότητα των καλύτερων. Συνεργεί ταυτόχρονα στην κοινωνική αλλαγή, επειδή η κυκλοφορία των ελίτ επιφέρει την κυκλοφορία των ιδεών.

Η ελίτ δεν είναι ούτε εξ ολοκλήρου ανοιχτή, ούτε εξ ολοκλήρου κλειστή. Βέβαια η διεθδύνοσα ομάδα επιδιώκει να διατηρηθεί στην εξουσία, χρησιμοποιώντας την απάτη και τη δύναμη. Αλλά, εκτεθειμένη στην πίεση των μάζων, σφείλει να αναγενώνεται ακατάπαυστα με μια προσφορά που προέρχεται από τα καλύτερα στρώματα.

Μια κυκλοφορία των ελίτ σχετικά ελεύθερη, τόσο προς τα πάνω όσο και προς τα κάτω, είναι απαραίτητη για την κοινωνική υγιεινή. Ειδική, όταν η ελίτ κλείνεται στον εαυτό της, η κοινωνία απειλείται με επανάσταση από το εσωτερικό ή με καταστροφή από το εξωτερικό. Η επίλυση της τροχοπέδησης στην κυκλοφορία των ελίτ με επανάσταση παρατηρείται στη Γαλλία του 1789.

Έτσι, η κυκλοφορία των ελίτ μπορεί να συνοδεύεται με τασχές και με βία. Αλλά αυτές είναι, σε τελική ανάλυση, χρήσιμες.

«Όποιος κρίνει επιφανειακά, πιθανόν να παραλανηθεί, ώστε το πνεύμα του να σταματήσει στις σφαγές και στις λεηλασίες που συνοδεύουν την ανατροπή, χωρίς να αναρωτηθεί μήπως σ' αυτά

βρίσκονται ακριβώς οι εκδηλώσεις—λειτουργίες αναμφίβολα—κοινωνικών δυνάμεων και συνασθημάτων που, αντίθετα, είναι πολύ χρήσιμα... Οι σφαγές και οι λειψασίες αποτελούν το εξωτερικό σύμπτωμα με το οποίο εκδηλώνεται η αντικατάσταση των αδυνάμων και φάυλων ανθρώπων από ισχυρούς και ενεργητικούς. («Πραγματεία», σελ. 1402).

Αυτό το εγκώμιο της δύναμης, «κύριου καθηκόντος των κυβερνήσεων», προαναγγέλλει σχεδόν το φασισμό· έστω και αν ο Παρέτο δέχεται χωρίς ενθουσιασμό την άνοδο του Μουσολίνι στην εξουσία. Έκδηλος από την παρακμή της αστικής τάξης στην εποχή του, ο Παρέτο σημειώνει: «Κάθε ελίτ που δεν είναι έτοιμη να εξοπλίσει μάχη για να υπερασπιστεί τις θέσεις της βρίσκεται σε πλήρη παρακμή· δεν της απομένει παρά να εγκαταλείψει τη θέση της σε μια άλλη ελίτ, που θα διαθέσει τις αρενωπές ικανότητες που της λείπουν».

Ο Μόσκα.— Από ψυχολογική η προσέγγιση γίνεται οργανωτική, με τον Γκαετάνο Μόσκα (1858-1941), καθηγητή, βουλευτή, και γερουσιαστή του Ιταλικού Βασιλείου. Στο έργο του, «Elementi de Scienza Politica», η πρώτη έκδοση του οποίου εμφανίζεται στα 1896, ο Μόσκα προβάλει την ιδέα της «κυβερνώσας τάξης». Κάθε κοινωνία στηρίζεται στο διαχωρισμό των κυβερνήσεων από τους κυβερνώμενους. Η εξουσία δεν μπορεί να ασκηθεί ούτε από ένα μόνο άτομο, ούτε από το σύνολο των πολιτών. Δεν μπορεί να ασκηθεί παρά μόνο από μια οργανωμένη μειοψηφία: την «κυβερνώσα τάξη», την «πολιτική τάξη» («Classe Politica»). Αυτό είναι παγκόσμιο φαινόμενο:

«Σε όλες τις κοινωνίες—από τις λιγότερο ανεπτυγμένες και πολιτισμένες μέχρι τις πιο προηγμένες και ισχυρές—εμφανίζονται δύο τάξεις ανθρώπων—*μία τάξη που κυβερνά και μία τάξη που κυβερνείται*. Η πρώτη, πάντοτε λιγότερο πολυπληθής, συγκεντρώνει όλες τις πολιτικές λειτουργίες, μονοπωλεί την εξουσία και απολαμβάνει όλα τα πλεονεκτήματα που αυτή συνεπικρίνει, ενώ η δεύτερη, η πιο πολυπληθής, διευθύνεται και ελέγχεται από την πρώτη, με τρόπο άλλοτε περισσότερο ή λιγότερο νόμιμο, και άλλοτε περισσότερο ή λιγότερο αυθαίρετο και βίαιο»¹².

(11) Το έργο «Elementi de scienza politica» (1η εκδ., 1896) μεταφράσθηκε στα αγγλικά με τον τίτλο «The Ruling Class», Νέα Υόρκη, 1939.

(12) Στο ίδιο, σελ. 50.

Η κυβερνώσα τάξη.— Η μειοψηφία των προσώπων που κατέχει την εξουσία μπορεί να εξομοιωθεί με μια πραγματική κοινωνική τάξη: τη κυβερνώσα ή κυρίαρχη τάξη. Αυτό που της προσδίδει τη δύναμή της και της επιτρέπει να διατηρηθεί στην εξουσία, είναι η *οργάνωσή της*, η δόμησή της. Υπάρχουν, πράγματι, ποικίλοι δεσμοί, οι οποίοι ενώνουν τα μέλη μιας κυρίαρχης ελίτ: δεσμοί συγγένειας, κοιλότηρας, συμφορόνων, κλπ. Αυτοί οι δεσμοί εξασφαλίζουν στην ελίτ μια ενότητα σκέψης και μια ομαδική συνοχή που είναι χαρακτηριστικές για μια τάξη.

«Η κυρίαρχη μιας οργανωμένης μειοψηφίας, που υπακούει σε μια ενιαία προτροπή, πάνα σε μια ανοργάνωτη πλειοψηφία, είναι αναπόφευκτη... Εκαστό άνθρωποι που δρουν σε συνενώση μετάξυ τους και ομοιομορφα θα θριαμβεύσουν απέναντι σε χίλια άτομα που δεν βρίσκονται κοινού, όταν πρόκειται για εκατό άτομα, παρά όταν πρόκειται για χίλια. Συνεπώς, όσο πιο μεγάλη είναι η πολιτική κοινότητα, τόσο η κυβερνώσα μειοψηφία θα είναι πιο μικρή σε σχέση με αυτή, και τόσο πιο δύσκολο θα μειοψηφεί».

Η θεωρία της διευθύνουσας τάξης ισχύει για κάθε κατηγορία. Όποιος κι αν είναι ο τρόπος πολιτικής και κοινωνικής οργάνωσης, κάθε κράτος καθοδηγείται από μια διευθύνουσα τάξη. Και η τελευταία δικαιολογεί την ύπαρξη της με μια «πολιτική φέρουλα», η οποία νομιμοποιεί, ορθολογικοποιεί ή αποκρύβει την κυρίαρχία της: Αυτή η ιδεολογία αποβλέπει στην ερμηνεία και στη δικαιολόγηση της ηγεσίας, στην περιένυσή της με μια ορισμένη νομιμότητα.

Η διευθύνουσα τάξη αποτελείται από δύο στρώματα: μια πολύ περιτορισμένη ομάδα «ανωτέρων ηγετών»—ένα είδος υπερελίτ στο εσωτερικό της ελίτ—και μια πιο πολυπληθής ομάδα «δευτερευόντων ηγετών».

Η πρόσβαση στην κυβερνώσα τάξη.— Η κυβερνώσα τάξη μπορεί να είναι είτε ανοιχτή («δημοκρατική») είτε κλειστή («αριστοκρατική»). Αυτή η διάκριση, όσον αφορά την πρόσβαση

στην κυβερνώσα τάξη, είναι ανεξάρτητη από τη διάκριση η οποία αντίζεται τα φιλελεύθερα και τα αυταρχικά συστήματα (όπου η αρχή προέρχεται από τα πάνω). Σύμφωνα με τον Μόσκα, υπάρχουν λοιπόν φιλελεύθερα αριστοκρατικά καθεστώτα και δημοκρατικές αυτοκρατορίες (η καθολική Εκκλησία για παράδειγμα).

Ο Μόσκα διακρίνει επίσης τις *ακίνητες κοινωνίες*, όπου η κυκλοφορία των ελίτ είναι ανύπαρκτη ή δύσκολη, και τις *κινητές κοινωνίες*, όπου αυτή διενεργείται κανονικά. Σύμφωνα με την άποψή του, οι σύγχρονες δημοκρατικές κοινωνίες είναι πολύ κινητές. Χαρακτηρίζονται από μια σημαντική κινητικότητα ανάμεσα στις διάφορες κοινωνικές κατηγορίες.

“Η περικοπή των κυβερνώσων τάξεων παραμένει ανοιχτή. Οι φραγμοί που εμπόδιζαν τα άτομα των κατώτερων τάξεων να αποκτήσουν πρόσβαση σ’ αυτές καταργήθηκαν ή τουλάχιστον ελαττώθηκαν και ο μετασχηματισμός του απολυταρχικού κράτους σε σύγχρονο αντιπροσωπευτικό κράτος επέτρεψε σε όλες σχεδόν τις πολιτικές δυνάμεις, σε όλες σχεδόν τις κοινωνικές ελίτες, να συμμετάσχουν στην πολιτική διεύθυνση της κοινωνίας.” (‘*Elementi de Scienza Politica*’, τομ. ΙΙ, σελ. 211).

Συνοβολικά, ο Μόσκα ισχυρίζεται ότι οικοδομεί μια πλήρη ερμηνεία της ιστορίας μέσω μιας ανάδυσης των κυβερνώσων ελίτ. Γι’ αυτόν, η ιστορία διέπεται κυρίως από τις ιδέες και τα συμφέροντα της ελίτ που βρίσκεται στην εξουσία.

Ο Μίκελς.— Αντίθετα από τον Μόσκα, ο οποίος αρνείται στη Γερουσία, στις 19 Δεκεμβρίου 1925, να επικυρώσει τους φασιστικούς νόμους, σχετικά με τα προνόμια του ηγέτη της κυβέρνησης, ο Ρομπέρτο Μίκελς (Roberto Michels, 1876-1936) θα γίνει ένας ιεράρχης του φασισμού. Πράγματι, ο γερμανός σοσιαλιστής, καθηγητής στην Μπάδ, και κατόπιν στη Φλόρεντία, συνδέθηκε με φιλία με τον Μουσοσολίνι. Ήδη από το 1911, ο Μίκελς είχε δημοσιεύσει ένα θεμελιώδες έργο: “*Zur Sociologie des Parteienwesens un der Modern Demokratie*”, η μετάφραση του οποίου στα γαλλικά εμφανίζεται στα 1914 “*Les partis politiques. Essai sur les tendances oligarchiques des democratiees*” (“Τα πολιτικά κόμματα, Δοκίμιο για τις ολιγαρχικές τάξεις των δημοκρατιών”), (γαλ. επανεκ. 1971).

Οι μάζες δεν μπορούν να δράσουν, να διεκδύουν, να κυβερνήσουν μόνες τους. Η άμεση διακυβέρνηση των μαζών προσκαύει σε μια «μηχανική και τεχνική αδυναμία». “Το πρακτικό ιδεώδες της δημοκρατίας συνίσταται στην αυτο-κυβέρνηση των μαζών”. Αλλά η πραγματικότητα είναι πάντοτε «η διαμόρφωση ενός ολιγαρχικού επτελείου». Οι μάζες κυβερνούνται αναγκαστικά από μια μειοψηφία που επιβάλλεται σ’ αυτές ακόμη και στο εσωτερικό οργανώσεων που αποκαλούνται «δημοκρατικές», όπως τα σοσιαλιστικά κόμματα και τα εργατικά συνδικάτα.

Ο Μίκελς συνδέει, πράγματι, τη μέγλη των κυβερνήσεων και των κομμάτων με μια γενική θεωρία των *οργανώσεων*: “Η δημοκρατία δεν νοείται χωρίς μια οργάνωση”. Και εφόσον κάθε οργάνωση απαιτεί μια εξειδίκευση καθηκόντων και σχεδόν μια «επαγγελματισμοποίηση», εμφανίζεται ένα χάσμα όλο και πιο σαφές ανάμεσα στη μάζα και στους διεκδύοντες. Εξ ου και ο «σοϊδηρός νόμος της ολιγαρχίας».

Ο «σοϊδηρός νόμος της ολιγαρχίας».— Ο Μίκελς γράφει: “Όποιος μιά για οργάνωση εννοεί την τάση για ολιγαρχία. Μέσα σε κάθε οργάνωση, είτε πρόκειται για ένα κόμμα, είτε για επαγγελματική ένωση κ.λ.τ., η αριστοκρατική τάση εκδηλώνεται με πολύ εμφανή τρόπο. Ο μηχανισμός της οργάνωσης, από τη στιγμή που θα της προσδώσει μια στέρεη δομή, προκαλεί μέσα στην οργανωμένη μάζα σοβαρές μεταβολές. Μετατρέπεται τελείως τις αντιστοιχίες θέσεις των ηγετών και της μάζας. Η οργάνωση έχει σαν αποτέλεσμα να διαχωρίζεται κάθε κόμμα ή επαγγελματικό συνδικάτο σε μια διεκδύουσα μειοψηφία και σε μια διεκδύομενη πλειοψηφία.”¹¹

Έτσι σχηματίζεται «μια επαγγελματική διεύθυνση» που επιρρακλίνεται στη βάση. Μέσα σ’ όλες τις οργανώσεις, οι διεκδύοντες προσπαθούν να επιβληθούν στα μέλη, να σχηματίσουν έναν εσωτερικό κύκλο, περισσότερο ή λιγότερο κλειστό, και να διακινύουν την εξουσία τους.

Μελετώντας προπάντων το σοσιαλδημοκρατικό κόμμα και τα γερμανικά συνδικάτα, ο Μίκελς υπογραμμίζει τόσο σατηλή είναι η κυριαρχία των μαζών: “Όταν δημιουργείται μια σύγκρουση ανάμεσα

(13)R. MICHELIS, “*Les partis politiques*”, 1914, σελ. 17

στους διευθύνοντες και στις μάζες, οι πρώτοι, εφόσον παραμείνουν ενωμένοι, είναι πάντοτε νικητές». Αυτή η ολιγαρχική κατάσταση στηρίζεται όχι μόνο στην τάση των ηγετών να διακρίνουν και να ενισχύουν την εξουσία τους, αλλά επίσης, και ίσως προπαντων, στην αδράνεα των μαζών, που πρόθυμα αποδέχονται την εξουσία μιας μειοψηφίας ειδικών «επαγγελματιών» της δημόσιας δράσης.

Ο Μπρούναμι.— Στις 1940, ο Γκέιμς Μπρούναμι, ο οποίος κινείται ανάμεσα στον τροτσκισμό και στη «ρίφοσαστική δεξιά» (σήμερα διευθύνει την «National Review»), δημοσιεύει στις Ενωμένες Πολιτείες το έργο «The Managerial Revolution» («Η επανάσταση των διευθυντών») το οποίο μεταφράστηκε στα γαλλικά στα 1947 με τον ασαφή τίτλο «L'ère des organisateurs».

Η καπιταλιστική αστική τάξη του τελευταίου αιώνα αντικαταστάθηκε από τους «οργανωτές», από τους «Managers». Η εξουσία βρίσκεται στα χέρια μιας ολιγαρχίας «διευθυντών» που διασφαλίζει τη διαχείριση. Μέσα στις σύγχρονες τεχνικές και σύμφυτες κοινωνίες, μόνο αυτή η διευθυντική ελίτ κατέχει τις αναγκαίες αρμοδιότητες για τη διεύθυνση και το συντονισμό της εθνικής παραγωγής και δραστηριότητας. Η εξουσία ανήκει όλο και περισσότερο σ' αυτούς τους «μάντζερς», που ξέρουν να οργανώνουν και να διαχειρίζονται εξίσου καλά ένα τραστ, όσο και μια δημόσια υπηρεσία, ένα κόμμα, ή ένα συνδικάτο. Αυτοί οι τεχνοκράτες ελέγχουν στο εξής την οικονομία.

Ουσιαστική διευκρίνιση: οι μάντζερς δεν είναι γενικά καπιταλιστές. Τις περισσότερες φορές δεν είναι ούτε ιδιοκτήτες, ούτε οι κυριότεροι μέτοχοι, ούτε οι χρηματιστές που συνενώνουν το κεφάλαιο. Η ισχύς τους δεν θεμελιώνεται στην ιδιοκτησία των μέσων παραγωγής, αλλά στη γνώση, στην τεχνική αρμοδιότητα. Συμπληρωματική διευκρίνιση: οι μάντζερς παίρνουν συνήθως υψηλή αμοιβή. Αυτό που κυνηγούν όμως είναι η εξουσία μάλλον παρά το κέρδος. Δεν τους οδηγεί το πνεύμα του κέρδους, αλλά η θέληση για δύναμη. Με την έννοια αυτή, τα κίνητρό τους είναι πολιτικά μάλλον παρά οικονομικά.

Συμπέρασμα: ο καπιταλισμός προορίζεται να εξαφανισθεί, αλλά ο σοσιαλισμός είναι ανίκανος να τον διαδεχθεί. Διότι

καπιταλισμός και σοσιαλισμός εξελίσσονται με τον ίδιο τρόπο: σ' όλες τις χώρες, όπου και αν είναι το πολιτικό και κοινωνικό καθεστώς τους, αναπτύσσονται η τεχνοκρατική εξουσία των «οργανωτών» και η «διευθυντική επανάσταση». Από την άποψη αυτή, το ιδιωτικό ή δημόσιο νομικό καθεστώς των επιχειρήσεων δεν δημιουργεί καμιά διαφορά.

Οι αμερικάνοι και ρώσοι «διευθυντές», παράδοξα, μοιάζουν μεταξύ τους. Η ιδιωτική ή συλλογική ιδιοποίηση των μέσων παραγωγής δεν σημαίνει τίποτε σε σχέση μ' αυτό. Πέρα από τη διαφοροποίηση των δομών ιδιοκτησίας, εμφανίζεται ένα και το αυτό «διευθυντικό καθεστώς». Η ολιγαρχία των μάντζερς, η κάρτα των τεχνοκρατών βρίσκεται στην εξουσία: τόσο στη Δύση όσο και στην Ανατολή· τόσο στο καπιταλιστικό καθεστώς όσο και στο σοσιαλιστικό καθεστώς.

Schwarzenberg: ΤΟΝΙΤΙΝΗ ΚΟΙΝΩΝΙΑ: 160-167

§ 2. — ΚΟΙΝΩΝΙΚΟ ΣΥΣΤΗΜΑ ΚΑΙ ΚΟΙΝΩΝΙΑ

Το κοινωνικό σύστημα. — Στην κοινωνιολογία, το ουσιαστικό είναι φυσικά η μελέτη του κοινωνικού συστήματος, που αποτελείται από αλληλεπιδράσεις ανάμεσα στους δράστες, που περιλαμβάνονται σε μια συλλογικότητα.

Για το κοινωνικό σύστημα, όπως και για καθένα από τα υποσυστήματα δράσης, τα τρία άλλα αποκλούν το «περιβάλλον» του. Έτσι τα τέσσερα υποσυστήματα ενώνονται με ένα δίκτυο αλληλεξάρτησης. Κάθε υποσύστημα βρίσκεται σε σχέσεις αλληλεξάρτησης και ανταλλαγής με καθένα από τα άλλα τρία υποσυστήματα.

Η κοινωνία. — Αλλά μπορούμε επίσης να αλλάξουμε επιπεδο ανάδρασης, και να θεωρήσουμε το κοινωνικό σύστημα όχι πια σαν ένα υποσύστημα, αλλά σαν ένα σύστημα δράσης το οποίο με τη σειρά του περιλαμβάνει τέσσερα υποσυστήματα που αντιπροσωπεύουν στην προσαρμογή, στην επιδιώξη στόχων, στην ολοκλήρωση και στην εντέλεια. Κάτω απ' αυτή την οπτική γωνία, ο Πάροςος προτιμά να μιλάει για «κοινωνία» μάλλον παρά για «κοινωνικό σύστημα».

Αντίθετα με την έννοια του κοινωνικού συστήματος, που είναι μια αναδυτική και αφηρημένη κατηγορία, η έννοια της *κοινωνίας* αναφέρεται σε μια συγκεκριμένη και αναγνωρίσιμη πραγματικότητα. Είναι χοντρικά αυτό που η γαλλική κοινωνιολογία αποκαλεί μια «σφαιρική κοινωνία», δηλαδή μια αρκετά πλήρης συλλογικότητα, ώστε τα μέλη της να μπορούν να ζουν εκεί εξ ολοκλήρου, και να ικανοποιούν το σύνολο των αναγκών τους. Εμπειρικά, η σφαιρική κοινωνία είναι μια χώρα, ένα έθνος, ένας πολιτισμός.

Τα υποσυστήματα της κοινωνίας. — Εάν εφαρμόσουμε το αναδυτικό πρότυπο του συστήματος δράσης στην εσωτερική οργάνωση της κοινωνίας, ξανασυναντάμε τα τέσσερα υποσυστήματα. Τέσσερα υποσυστήματα συνθέτουν την «κοινωνία».

1. Η προστατευτή αφορά το σύνολο των δραστηριοτήτων που

σχετίζονται με την παραγωγή και την κυκλοφορία των καταναλωτικών αγαθών. Αντιστοιχεί επομένως σε όλες τις δραστηριότητες που συνθέτουν την *οικονομία* ή το οικονομικό υποσύστημα.

2. Η επιδιώξη σκοπών, είναι στην περίπτωση αυτή η αναζήτηση συλλογικών στόχων και η κινητοποίηση των διάφορων δραστών και των πόρων της κοινωνίας για την επίτευξη αυτών των στόχων. Είναι αυτό που ο Πάροςος ονομάζει *πολιτικό στοιχείο*. Πρέπει να σημειωθεί ότι χρησιμοποιεί τον όρο αυτό με μια πολύ γενική έννοια, για να ορίσει όλες τις μορφές λήψης αποφάσεων, οργάνωσης και κινητοποίησης των πόρων του συστήματος. Μ' αυτή την έννοια, το πολιτικό στοιχείο βρίσκεται τόσο σε μια επιχείρηση όσο και στο ίδιο το κράτος.

3. Η εντέλεια στην περίπτωση αυτή βρίσκεται στο δίκτυο *κοινωνικοποίησης* (οικογένεια, εκπαίδευση κ.λπ.) των μελών της κοινωνίας. Μέσα απ' αυτήν μεταβιβάζεται η κουλτούρα στα μέλη της κοινωνίας, εσωτερικοποιείται απ' αυτήν και γίνεται ένας σημαντικός παράγοντας υποκίνησης της κοινωνικής τους συμπεριφοράς.

4. Τέλος, η ολοκλήρωση της κοινωνίας εξαρτάται από την «κοινωνική *κονώτητα*» («*communauté sociale*»), αυτό το σύνολο θεσμών (δικαίο, δικαστικός μηχανισμός κ.λπ.) που η λειτουργία τους είναι να εδραιώνουν και να διατηρούν την αλληλεγγύη που μπορεί να απαιτεί μια κοινωνία από τα μέλη της.

Η ανταλλαγή ανάμεσα στα υποσυστήματα. — Ένα σύνθετο δίκτυο ανταλλαγών δημιουργείται ανάμεσα σ' αυτά τα τέσσερα υποσυστήματα: Την οικονομία, την πολιτική, τους θεσμούς κοινωνικοποίησης και την κοινωνική κονώτητα. Γιατί το καθένα είναι ένα ανοιχτό σύστημα, που διατηρεί σχέσεις αλληλεπίδρασης με το περιβάλλον του.

Εμπνεόμενος από την οικονομική θεωρία και ιδιαίτερα από τον Λεόντιεφ, ο Πάροςος ανάγει την ανταλλαγή ανάμεσα στα συστήματα σε ένα *πίνακα εισροών-εκροών* (tableau d'input-output). Υπάρχει πάντα μια διπλή ανταλλαγή. Κάθε σύστημα δέχεται από τα άλλα τρία στοιχεία παράγοντες παραγωγής (Inputs) που είναι

θεμελιώδεις για τη λειτουργία του σε ανταλλαγμα τους προσφέρει προϊόντα (Ουίπυς) της δραστηριότητάς του.

§ 3. — ΤΟ ΠΟΛΙΤΙΚΟ ΥΠΟΣΥΣΤΗΜΑ

Ο Πάρσονς θεωρεί επομένως το πολιτικό στοιχείο σαν ένα υποσύστημα της κοινωνίας. Εκτιλόν, ξέρουμε ότι δίνει στον όρο αυτό μια πολύ γενική σημασία. Κατά τη γνώμη του, το πολιτικό στοιχείο περιλαμβάνει τον προσδιορισμό των συλλογικών σκοπών, την κινητοποίηση των πόρων και τη λήψη των αναγκαίων αποφάσεων για την επίτευξη αυτών των σκοπών. Αυτή η πολιτική δραστηριότητα δεν αποτελεί αποκλειστικό χαρακτηριστικό των δημοσίων θεσμών· τη συναντάμε επίσης σε όλες τις κοινωνικές οργανώσεις (κόμμα, συνδικάτο, πανεπιστήμιο, επιχείρηση, κ.λπ.).

Η έννοια της εξουσίας. — Ο Πάρσονς ορίζει την εξουσία σαν την ικανότητα να υποχρεώνονται οι δράστες σε μια κοινωνία να επιτελέσουν τις υποχρεώσεις που τους επιβάλλουν οι συλλογικοί σκοποί, ούτως ώστε να είναι σε θέση να κινητοποιήσουν τους πόρους της κοινωνίας με στόχο την επίτευξη των προτεινόμενων σκοπών.

Με τον Πάρσονς, η εξουσία απομυθοποιείται κατά μοναδικό τρόπο. Πρώτα, εμπνεόμενος από τη δική του ανάληψη για το οικονομικό υποσύστημα, ο Πάρσονς παραλληλίζει στενά την οικονομική με την πολιτική επιστήμη, την έννοια του χρήματος με την έννοια της *εξουσίας*. Όπως το οικονομικό υποσύστημα, έτσι και το πολιτικό γίνεται πεδίο σχέσεων ανταλλαγής και αλληλεπίδρασης, οι οποίες μπορούν να περιγραφούν με τους ίδιους όρους.

Έτσι ο Πάρσονς επαναπροσδιορίζει την εξουσία πάλι στο πρότυπο του χρήματος. Την ανάγει σε ένα απλό εργαλείο ανταλλαγής, σε ένα μέσο ανταλλαγής στους κόλπους του πολιτικού υποσυστήματος, καθώς και ανάμεσα στο τελευταίο και στα άλλα υποσυστήματα.

Η εξουσία και οι ιδιότητές της. — Κατά συνέπεια, κατ' εικόνα του χρήματος, η εξουσία διαθέτει ανάλογες ιδιότητες.

Η εξουσία αποτελεί ένα στοιχείο που *κυκλοφορεί*. Ευκίνητη, ενεργητική γνωρίζει ακατάπαυστα ανταλλαγές και μεταθέσεις. Δεν είναι μια σταθερή και καθορισμένη μάζα: όπως και το ποσό του χρήματος έτσι και το ποσό της εξουσίας που βρίσκεται σε κυκλοφορία, μπορεί να αυξηθεί ή να ελαττωθεί.

Έτσι ο Πάρσονς μελετά, για παράδειγμα, τη «διαδικασία αύξησης της εξουσίας», την «αυξανόμενη παραγωγή της εξουσίας», χάρη στη «δημιουργία πολιτικής πίστης». Γιατί υπάρχει ένα πολιτικό ισοδύναμο του τραπεζικού συστήματος που επιτρέπει την προσφορά καθαρών προσωζήσεων στην ποσότητα της εξουσίας μέσα στο σύστημα. Συγκρίνοντας τους δευθύνοντες με τραπεζίτες ή μεστρες ο Πάρσονς γράφει:

«Προτείνω — και αυτό αληθεύει ιδιαίτερα στην περίπτωση των δημοκρατικών εκλογικών συστημάτων — ότι η πολιτική υποστήριξη πρέπει να νοείται σαν μία γενικευμένη παραχώρηση εξουσίας, η οποία, εάν καταλήξει σε μια εκλογική επιτυχία, θέτει τους εκλεγμένους ηγέτες σε μια θέση ανάλογη με αυτή του τραπεζίτη. Οι «καταθέσεις» σε εξουσία που έχουν κάνει οι εκλογείς είναι ανακλήτες, αν όχι κατά βούληση, τουλάχιστον στις επόμενες εκλογές, σύμφωνα με ένα όρο ανάλογο με την κανονικότητα των ωρών λειτουργίας μιας τράπεζας», (Τ. Πάρσονς, «On the concept of political power», Sociological theory and modern society, κεφ. X, Νέα Υόρκη, 1967).

Επομένως στους κόλπους των αναπτυγμένων πολιτικών συστημάτων υπάρχει ένα στοιχείο σχετικά «ελεύθερο και κυμαινόμενο», που είναι ανάλογο με το πιστωτικό σύστημα. Αυτή η «πίστωση εξουσίας» υπόκειται σε μεταβολές. Το στοιχείο αυτό υφίσταται διακυμάνσεις του τύπου πληθωρισμός - αντιπληθωρισμός.

Άλλωστε η εξουσία έχει έναν *συμβολικό* χαρακτήρα. Όπως και το χρήμα, δεν έχει άμεση χρησιμότητα. Δεν έχει «αξία χρήσης», αλλά «ανταλλακτική αξία». Μπορεί να ανταλλαχθεί με

κάτι που έχει ενδογενή αξία για τη συλλογική αποτελεσματικότητα, δηλαδή με την υποτεγή. Η εξουσία είναι ένα μέσο ανταλλαγής και ένα σύμβολο αξίας. Η αξία της βρίσκεται σ' αυτό που μας εκτρέπει να αποσιώσουμε.

Το τελευταίο θεμέλιο της εξουσίας είναι η φυσική δύναμη. Όμως αυτό το δικαίωμα χρήσης βίας δεν είναι άμεσα εμφανές στην εξουσία. Η τελευταία στηρίζεται μάλλον σε δευτερεύοντα θεμέλια, που συμβολίζουν τη δύναμη ή που την αντικαθιστούν. Και εδώ επίσης είναι δυνατή η σύγκριση με το χρήμα:

«Παρόμοια, όπως ένα νομισματικό σύστημα το οποίο στηρίζεται εξ ολοκλήρου στο χρυσό σαν πραγματικό μέσο ανταλλαγής, είναι ένα πολύ πρωτόγονο σύστημα, που δεν μπορεί να θέσει σε λειτουργία ένα σύνθετο σύστημα ανταλλαγών στα πλαίσια της αγοράς, το ίδιο και ένα σύστημα εξουσίας στο οποίο η μόνη αποτρεπτική κύρωση είναι η απειλή της βίας, αποτελεί ένα πολύ πρωτόγονο σύστημα που δεν μπορεί να θέσει σε λειτουργία ένα σύνθετο σύστημα... Το χρήμα πρέπει να θεσμοδοτηθεί σαν σύμβολο πρέπει να νομιμοποιηθεί και να εμπνεύσει «εμπιστοσύνη» μέσα στο σύστημα... Με ανάλογο τρόπο η εξουσία δεν μπορεί να είναι μόνο ένα όργανο αποτροπής με ενδογενή αποτελεσματικότητα· εφόσον οφείλει να αποτελεί το γενικευμένο όργανο κινητροποίησης των πόρων για μια αποτελεσματική συλλογική δράση και να εξασφαλίζει την τήρηση των υποχρεώσεων που ανέλαβαν τα συλλογικά όργανα ανέυρτι στα συστατικά τους στοιχεία, οφείλει επίσης να γενικευθεί με μορφή συμβόλου και να νομιμοποιηθεί σαν τέτοιο» (όπ. παρ.).

Με τον τρόπο αυτό η εξουσία γίνεται ένα συμβολικό και γενικευμένο μεσοαλλαχτικό στοιχείο. Ένα αβδό μέσο ανταλλαγής, σαν το χρήμα, συμβολικό και αναγνωρισμένο, δηλαδή νομιμοποιημένο.

Η θεσμική δομή του πολιτικού στοιχείου. — Στο πολιτικό υποσύστημα, ο Πάρσονς διακρίνει τρεις θεματικούς, από τους οποίους ο πρώτος αποτελεί πηγή των δύο άλλων: την ηγεμονία, την αρχή και τον διακανονισμό.

Ο Πάρσονς γράφει: «Λέγοντας θεσμοποίηση της ηγεμονίας, εννοώ το πρώτο κανονιστικής τάξης (model of order nominalis) μέσω του οποίου ορισμένες υπο-ομάδες, σαν συνέπεια της θέσης που κατέχουν σε μια

δοσμένη συλλογικότητα, έχουν την εξουσιοδότηση και ακόμα και την υποχρέωση να αναλαμβάνουν πρωτοβουλίες και να παίρνουν αποφάσεις, με στόχο την επίτευξη των σκοπών της συλλογικότητας, καθώς και το δικαίωμα να επιβάλουν δεσμεύσεις στη συλλογικότητα στο σύνολό της». Με τον παραπάνω ορισμό ο θεσμός της ηγεμονίας ξανσαυαντίται σε διάφορα επίπεδα: Με το πρώτο στο σύνολο της κοινωνίας, με τις αναγνωρισμένες θέσεις εξουσίας στους γραφειοκρατικούς οργανισμούς, κ.λπ.

Ο δεύτερος θεσμός είναι ο θεσμός της αρχής. Η αρχή και η εξουσία δεν είναι συνώνυμες. Η αρχή είναι ο τόπος στον οποίο *συσσωρεύεται και από τον οποίο κυκλοφορεί η εξουσία*. Έτσι, ο κάτοχος μιας θέσης αρχής καρπώνεται ένα ποσό εξουσίας, το οποίο μπορεί να χρησιμοποιήσει και να θέσει σε κυκλοφορία.

Τέλος, ο τρίτος πολιτικός θεσμός είναι ο διακανονισμός. Η λειτουργία του συνίσταται στην εκπομπή αρχών και κανόνων, οι οποίοι αποτελούν το διατυπωμένο πλαίσιο του κοινωνικού ελέγχου. Στην κατηγορία αυτή υπερέχονται το καθαυτό δίκαιο, οι επαγγελματικοί κανόνες, τα καταστατικά και η πειθαρχία των κομμάτων ή των ενώσεων, κ.λπ.

Το πολιτικό σύστημα σαν ανοιχτό σύστημα. — Πρέπει να το υπενθυμίσουμε, γιατί είναι ουσιώδες: το πολιτικό σύστημα, όπως το καθορίσαμε παραπάνω, είναι ένα αυτόνομο και ανοιχτό σύστημα. Διατηρεί σταθερές σχέσεις και ανταλλαγές με τα άλλα υποσυστήματα της κοινωνίας. Όπως και στο οικονομικό σύστημα, ξαναβρίσκουμε εδώ τον ίδιο τύπο ανταλλαγής παραγόντων (Inputs) και προϊόντων (Outputs).

§ 4. — Η ΠΡΟΣΦΟΡΑ ΤΟΥ ΤΑΚΟΤ ΠΑΡΣΟΝΣ

Τα όριά του. — Μπορούμε να απευθύνουμε στον Πάρσονς δύο βασικές κατηγορίες. Κατ' αρχήν, ότι επέξεργάστηκε ένα τόσο

(9) T. PARSONS, «Structure and Process in Modern Societies, New York, 1960, p. 149—150.

γενικό πρότυπο, ώστε να έχει μικρή ερμηνευτική αξία. Το πρότυπο αυτό παρέχει στον ερευνητή ένα εννοιολογικό πλαίσιο για να εντάξει τις παρατηρήσεις του, αλλά δεν του προσφέρει ερμηνευτικά στοιχεία. Όπως σημειώνει ο Γκι Ροσέ (ό.π., παραπάνω): «Το παρσονικό πρότυπο αναπαριστά μια εννοιολογική κατασκευή που στερείται περιεχομένου». Αντίθετα από το μαρξιστικό ερμηνευτικό σύστημα, αποτελεί περισσότερο ένα εννοιολογικό παρά αιτιακό, πρότυπο.

Είναι επίσης ένα μοντέλο που εμφανίζεται μάλλον *συντηρητικό*, στο βαθμό που παρέχει προνοηματική θέση στην ισορροπία, στην κοινωνική τάξη, στη σταθερότητα του στάτους κβο, χωρίς να στέκεται και ποσό στην ανάλυση των εν δυνάμει αντιφάσεων, που μπορούν να αποτελέσουν πηγές εντάσεων, συγκρούσεων και κοινωνικού μετασχηματισμού. Από εδώ πηγάζουν και οι μομφές των οπαδών της κριτικής κοινωνιολογίας, μαρξιστικής ή ριζοσταστικής.

Προσφορές. — Όμως απομένουν να εγγραφούν πολλά στο ενεργητικό του Πάρσονς, κυρίως επειδή τόνισε δύο σημαντικά προτάγματα: το θεωρητικό πρόταγμα και το διεπιστημονικό πρόταγμα.

Στην αρχή πρωτοπόρος, ο Πάρσονς, έγινε ο κορυφαίος, που επηρέασε βαθιά όλη την αμερικάνικη κοινωνιολογία, παρέχοντας της το εννοιολογικό και αναλυτικό πλαίσιο που της έλλειπε και προτεινόντάς της ένα λογικό, ολοκληρωμένο και συνεκτικό πρότυπο. Ερέβале στην αμερικάνικη κοινωνιολογία *θεωρητικές αξιώσεις*, και την απελευθέρωσε από τον εμπειρισμό στον οποίο κινδύνευε να υποβαθμιστεί.

Επιπλέον, ο Πάρσονς αντέδρασε ενάντια στον υπερβολικό ατομικισμό και στην εξειδίκευση. Ασχολήθηκε με ζήλο για την αποκατάσταση σημείων επαφής ανάμεσα στην κοινωνιολογία και στις άλλες επιστήμες (οικονομία, ψυχολογία, εθνολογία, πολιτική επιστήμη). Έγινε ο πρωτεργάτης της διεπιστημονικής μελέτης. Η θεωρία του για την ανθρώπινη και κοινωνική δράση στοχεύει στη δημιουργία ενός γενικού πλαισίου που να περιλαμβάνει όλες τις επιστήμες του ανθρώπου. Από εδώ εξάλλου προκύπτουν — σαν

αντίβαρο σ' αυτή του τη φιλοδοξία — και οι ελλείψεις που επιστημάνθηκαν παραπάνω.

Η επίδρασή του. — Έχει ειπωθεί ότι ο Πάρσονς σκαί μια πολύ ισχυρή επίδραση σ' όλη την αμερικάνικη *κοινωνιολογία*. Κατά κάποιο τρόπο, επηρεάζει ακόμα και τους αντιπάλους του. Έτσι, η «νέα κοινωνιολογία», της οποίας εμπνευστής είναι ο Σ. Ράιτ Μιλς (και ο οποίος επιμένει στις κοινωνικές διαμάχες, στους αγώνες συμφερόντων, κ.λπ.), δημιουργήθηκε με βάση την κριτική αναφορά και την αντίθεση στην παρσονική κοινωνιολογία — η οποία τονίζει τις έννοιες της ισορροπίας, της ολοκληρωσης (integration) και του ελέγχου.

Ο Πάρσονς επηρέασε επίσης και την αμερικάνικη *πολιτική επιστήμη*. Και ιδιαίτερα τους πολιτικούς επιστήμονες που επιχειρούν τη συστηματική ανάλυση της πολιτικής ζωής, όπως ο Ντέιβιντ Ιστον, ή εκείνους που επιμένουν στα φαινόμενα επικοινωνίας και ελέγχου, όπως ο Κάρολ Ντόιτς.